

**UNIVERZITA PALACKÉHO
V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

Diplomová práce

2013:

Bc. Jan Hořejší

**UNIVERZITA PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd**

Diplomová práce

Bc. Jan Hořejší

Životní peripetie filosofa Jana Patočky

Olomouc 2013-10-13

vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v bibliografii.

V Olomouci 9. prosince 2013

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování:

Rád bych velmi poděkoval PhDr. Petru Zimovi, Ph.D., vedoucímu mé diplomové práce, za odborné a přátelské vedení a za poskytnuté materiály.

Dále bych chtěl poděkovat mé rodině za trpělivost a podporu, která mě při studiích velmi pomohla.

Vskutku lidsky žít znamená pro nás vždy žít v jazyku a jeho pomocí se vyrovnávat se světem a bližními. (Patočka)

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Nástin života Jana Patočky	10
2.1 Mládí a rodina	10
2.2 Studia	10
2.3 Život pedagoga.....	12
2.4 Nástup komunismu	13
2.5 Invaze v roce 1968.....	14
2.6 Patočka a Charta 77	15
2.7 Okolnosti smrti Jana Patočky.....	20
3. Vybrané filosofické problémy v díle Jana Patočky.....	22
3.1 Habilitační práce – Přirozený svět jako filosofický problém.....	22
3.2 Fenomenologie.....	32
3.2.1 Nástin Patočkovy fenomenologie	33
3.3 Tělo, společenství, jazyk a svět.....	34
3.4 Studie o Masarykovi	39
3.4.1 Masaryk a náboženství.....	39
3.4.2 Masaryk a česká národní filosofie	41
3.5 Negativní platonismus	43
3.6 Češství.....	48
3.7 Patočkovy Komeniologické studie.....	55
3.8 Patočkovo pojetí morálky	57
3.9 Péče o duši	58
3.10 Kacířské eseje	60
3.11 Věda a technika v Patočkových dílech	61
3.12 Filosofie výchovy Jana Patočky.....	62
3.12.1 Podstata výchovy	63
3.12.2 Možnosti a meze výchovy.....	71

3.12.3 Kulturně výchovné ideje	73
4. Využití osoby a díla Jana Patočky a jeho filosofie ve výuce OV a ZSV	75
4.1 Zařazení Jana Patočky do systému RVP ZV.....	79
4.2 Zařazení Jana Patočky do systému RVP G.....	82
5. Závěr	85
6 Prameny a literatura	87
Anotace	90

1. Úvod

Jan Patočka je právem považován za jednoho z nejvýznamnějších českých, potažmo česko-slovenských, filosofů poslední doby. Osoba Jana Patočky přitahovala mou pozornost již mnohem dříve a to především pro jeho činnost v Chartě 77 a to jak otevřeně bojoval za demokracii. Co se týče mé osoby, obdivoval jsem vždy jeho občanskou angažovanost a ctnosti, jež byly základem k přístupu k tehdejšímu režimu. Jan Patočka je pro mne osobností, která po sobě zanechala vzor života v pravdě, jakožto životní styl, životní filosofii. Otevřeně obdivuji jeho statečnost, s jakou se postavil tehdejšímu režimu. Je obdivuhodné, že i přes veškerá hrozící rizika, která si zcela uvědomoval, vystoupil a bojoval za svobodu. Svoboda a život v demokratické společnosti mu bylo víc než jeho vlastní dobro a vlastní zájmy. Až komponování této diplomové práce mi dalo možnost se hlouběji seznámit s některými prvky z filosofie Jana Patočky a s jeho životním příběhem.

Cílem této práce není pouze nastínit obraz Patočkova života, nýbrž se snaží formulovat základní Patočkovy myšlenky, které produkoval takřka celý život. Tato diplomová práce se nezaobírá nejpodstatnějším z jeho rozsáhlého filosofického spektra, tedy fenomenologií, ale pojedná o (oproti fenomenologii) marginálních filosofických tématech.

Jelikož se výchova těšila velkému zájmu téměř všech filosofů, neunikla tedy ani pozornosti filozofa Jana Patočky, který se výchovou intenzívně zabýval. Značná pozornost je tedy v této práci věnována právě Patočkově pojetí výchovy. Je zde popsána samotná podstata výchovy i meze a možnosti výchovy. Ve třetím oddíle této diplomové práce je mimo výchovy věnována pozornost také Patočkovu pojetí češství. Zde je rozebrána podstata češství dějinně. Jsou zde uvedeny historické aspekty, které samotné češství ovlivnily nejzásadněji. Určitý prostor je věnován také negativnímu platonismu a Patočkově habilitační práci – Přirozený svět jako filosofický problém.

V závěru je práce zaměřena na využití osoby Jana Patočky a jeho filosofických myšlenek ve výuce předmětu základy společenských věd. Převážně však v hodinách orientovaných na politologickou a filosofickou tematiku. Popsáno je také Patočkova zařazení do systému Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a do Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia.

2. Nástin života Jana Patočky

2.1 Mládí a rodina

V roce 1904 se do Turnova do domu patřícího drahokamářské podnikatelské rodině Májových přistěhovali Josef a Františka Patočkoví se synem Josefem. Tady se jim narodili další tři chlapci, druhorozený František, v roce 1907 Jan, a nejmladší Cyril. Pro Josefa Patočku, středoškolského profesora, klasického filologa, byl Turnov místem kariérního startu. Po šesti učitelských štacích zde nastoupil jako okresní školní inspektor. Josef Patočka se věnoval otázkám uměleckého vzdělávání mládeže a byl i redaktorem první české esteticko-výchovné revue za uměleckou výchovu. Františka Patočková byla umělecky založená, před svatbou zpívala v plzeňské opeře. Jan a jeho bratři vyrůstali v inspirující rodině. V roce 1911 byl Josef Patočka jmenován ředitelem učitelského ústavu v Poličce. Na místo nastoupil s ideou výrazných reforem. Brzy vznikl ostrý konflikt mezi ním a učitelským sborem, na jehož stranu se přiklonil i zemský inspektor. Rodina prožila v Poličce nedobré časy. Řešením bylo další stěhování, tentokrát do Prahy. Na Královských Vinohradech bydleli Patočkoví v domě sousedícím se školou. Jan i jeho bratři si na pražský život rychle zvykli, Praha se stala jejich domovem. Prioritou rodiny bylo zajištění vzdělání dětí, včetně studia jazyků, hry na hudební nástroj a získání širšího kulturního rozhledu. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

2.2 Studia

Jan Patočka získal středoškolské vzdělání na Vinohradském reálném gymnáziu ve Slovenské ulici. Po maturitě šel na přání otce studovat na Karlovu univerzitu románskou a slovanskou filologii. Jako třetí obor si připsal filosofii a k ní časem inklinoval. Patočkovým učitelem, u kterého získal základní přehled o současné filosofii, včetně základního seznámení s Edmundem Husserlem a jeho fenomenologií, byl Jan Blahoslav Kozák. V roce 1929 absolvoval Jan Patočka, i díky své výtečné znalosti francouzštiny, roční studijní pobyt v Paříži. Roku pařížských

studií užil Patočka opravdu důkladně. Společně s celou řadou dalších českých studentů bydlel v centru Paříže na bulváru Voltaire a doslova do sebe nasával atmosféru a vnitřního ducha města. Paříž jej doživotně poznamenala, a nejenom tím, že celý život nosil baret. Patočkovi se líbil i způsob studia na univerzitě se svým důrazem na seminář a četbu filosofických textů. Seminář poté celý život považoval za základní prostředek filosofického vzdělávání. U Alexandra Kojèveho si Patočka vybral kurz o Janu Husovi, ale především ho Kojève blíže seznámil s fenomenologií. Štěstím bylo, že v tom roce měl na Sorbonně sérii přednášek Edmund Husserl. Přednášky později Husserl publikoval jako slavné Karteziánské meditace. Byl to Husserl, kdo Patočku celoživotně filosoficky nasměroval. Výsledkem studií byla jeho rigorózní práce s názvem Pojem evidence a jeho význam pro noetiku. Brzy se zapojil do českého filosofického života. Ke kolegům byl velmi kritický, kritika pozitivismu i negace české novotomistické filosofie ve své říznosti občas sice vyzněla jako projev mladistvého zápalu, ale byla podložena jasnou argumentací. V roce 1932 získal stipendium Humboltovy univerzity v Berlíně. Letní semestr absolvoval ve Freiburgu u tehdy již emeritního profesora Edmunda Husserla. Husserl byl původem německy hovořící žid z Prostějova. Patočka považoval za svého krajana, a navíc v té době Husserl pod vlivem událostí v Německu uvažoval o svém návratu do staré vlasti. Patočka byl pro Husserla nejen pozdním žákem, jejich vztah později přerostl do vzájemných lidských sympatií. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

Jak tvrdí Hejna (2004, s. 35), tak: „Patočka byl Husserlovým žákem, ale ke svému učiteli neměl nekritický obdiv. Již ze svého pobytu ve Freiburgu se nevrátil jen jako přesvědčený fenomenolog husserlovského ražení, nýbrž také jako celoživotní kritik husserlovského transcendentálního idealismu a stoupenec nezbytnosti heideggerovské korektury.“

Husserl svěřil Patočku svému asistentovi Eugenu Finkovi. Patočka obdivoval i řeckou filosofickou tradici, filosofii přijal tak jak ji viděl a prožil Platón. V českém prostředí jej zaujal Tomáš Garrigue Masaryk. V roce 1934 se v Praze sešel osmý

mezinárodní filosofický kongres na téma Problém: krize demokracie. Patočka dostal souhlas organizátora setkání prof. Emanuela Rádla a účastníkům přečetl Husserlův příspěvek kongresu. Po vzoru Pražského lingvistického kroužku Romana Jacobsona vznikl v tom roce i Pražský filosofický kroužek. Svůj nadnárodní status potvrdil kroužek tím, že měl dva předsedy. Českého, Josefa Boleslava Kozáka a německého, Emila Otice. Patočka se stal tajemníkem kroužku, který se často scházel v kavárně Louvre, jednací řečí byla francouzština. V polovině třicátých let také Patočka dokončil svou habilitační práci s názvem Přirozený svět jako filosofický problém. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patočka/207542155980002/>)

2.3 Život pedagoga

Rodina Patočková v té době již žila v pražské čtvrti Břevnov, kde otec ve spolupráci se čtyřmi syny postavil dům. Jan Patočka se také oženil, s manželkou Helenou se seznámil ve Francii. Měli tři děti, dcery Františku a Janu, a nejmladšího syna Jana. Patočka se živil tak, jak bylo u mladých filosofů obvyklé, výukou na středních školách. Učil v Praze, Kutné Hoře a od roku 1937 až do roku 1944 na Malostranském gymnáziu v Hellichově ulici. Na žáky působil jako přísný, nepřístupný a někdy až příliš náročný učitel. Patočkovou láskou byla Praha, dobře znal kulturní, umělecké i literární reálie a dovedl o nich zaujatě vyprávět. Praha byla i místem mnoha filosofických diskusí, například se svým předválečným přítelem německým filosofem Ludwigem Landgrebem. Městu rozuměl, byl patriot a přitom si byl vědom vzájemné propojenosti českých dějin s dějinami Evropy. Jeho pravidelná cesta z břevnovského domu do knihovny pražského Klementina byla sama o sobě pro vnímavého Patočku velkou kunsthistorickou procházkou. Druhá světová válka byla pro Patočku obdobím soustředěného a usilovného filosofického bádání. V průběhu války publikoval v Kritickém měsíčníku u Václava Černého i řadě dalších periodik, zabýval se vlasteneckými byt' často kriticky pojatými tématy. V Herderovské studii o německém osvícenství naopak projevil smysl pro nezávislou kritičnost. Máchovská studie z roku 1944 byla Patočkovým výmluvným, i když nikterak provokativním gestem. I v průběhu okupace bratři Patočkové udržovali vřelé kontakty. Svému mladšímu bratrovi Cyrilovi byl bratr Jan na svatbě za svědka.

Válka spěla ke konci, rok 1945 byl plný nadějí. Patočka okamžitě odsunul své rozpracované filosofické projekty a pustil se do obnovy vysokého školství. Konečně také začal přednášet na pražské filosofické fakultě. Současně s pražskými přednáškami dojížděl i do Brna, kde přednášel na nově zřízené Pedagogické fakultě Masarykovi univerzity. Brzy se etabloval ve vědeckém životě, stal se mimořádným členem České učené společnosti. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

2.4 Nástup komunismu

Politická situace po válce se rychle měnila, v roce 1948 neprošel Patočka prověrkami, ve kterých rozhodovala nejen stranická příslušnost, ale i míra schopnosti akceptovat marxistickou filosofii. „Po válce mu byly dopřány tři roky a na další krátkou příležitost musel čekat dlouhých dvacet let. V takových podmínkách se ovšem člověk velmi těžko propracovává k potřebné praxi a k možnosti v klidu budovat svůj vlastní systém, styl práce, korigovat chyby, učit se z různých podnětů.“ (Blecha, 1997, s. 88) V roce 1950 působení na fakultách vynuceně ukončil a nastoupil jako badatel do ještě fungujícího Ústavu T. G. Masaryka sídlícího v Kramářově vile. Doba byla plná paradoxů, režim jej sice nechal pracovat na souboru dokumentů týkajících se Masarykova boje proti antisemitismu, ale jeho práce kvůli končícímu období politických procesů již nebyla vydána. Masarykův ústav byl přestěhován naproti Národnímu divadlu do budovy dnešní Akademie věd a v roce 1954 byl zrušen. Patočka byl zaskočen dobou, nemohl přijmout režim, který ho zbavil možnosti svobodně učit a publikovat, a přitom se věnoval práci, která mu byla přidělena, byť mu bylo zřejmé, že způsob realizace společenského systému byl naprosto nepřijatelný. Padesátá léta nebyl pro Patočku dobrou dobou nejen po stránce pracovní. V poměrně mladém věku 47 let zemřel jeho nejstarší bratr, právník Josef. O několik let později se celá rodina znovu setkala na pohřbu matky Františky. Loučili se s ní zbylí bratři, lékař a zakladatel české virologie František, inženýr Cyril a filosof Jan. Onemocněla a po několika letech vážné nemoci zemřela Janova manželka Helena. V šedesátých letech začal znovu publikovat, vyšla jeho druhá kniha *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Patočka byl zaměstnán ve

filosofickém ústavu Akademie věd, učil, vedl nepovinné semináře, cestoval. V Göttingenu přednášel o pansofii Komenského, ve Freiburgu se po letech viděl se svým přítelem Eugenem Finkem. V roce 1964 navštívil Husserlův archiv v belgické Lovani a setkal se v něm s Leo van Bredou, jehož zásluhou byly Husserlovy spisy zachráněny před nacisty. V roce 1966 byl v Halle účastníkem fenomenologického kongresu. Uvažoval o tom, že socialistickou myšlenku lze začlenit do procesu překonávání rozděleného světa. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

2.5 Invaze v roce 1968

Vstup vojsk v srpnu 1968 udělal všem jeho nadějím konec. Patočkovi, který v té době bydlel v Břevnově v domě rodiny Sokolových, byl předán v listopadu profesorský dekret. Bylo zřejmé, že byl nejen odměnou, ale počátkem konce jeho nadějí. Konstatoval: Realita nás poučila, že jsme přecenili své možnosti, síly a světovou situaci. Na počátku sedmdesátých let Patočka neprošel prověrkami a byl penzionován. Jeho žáci si na něm vyměnili tematické schůzky, ze kterých se vyvinuly bytové přednášky a semináře. Zde poznával zvláštní solidaritu, solidaritu otřesených. Věděl, že tato třetí klausura bez možnosti oficiálně přednášet a publikovat je pro něj zřejmě definitivní. Nabídku Eugena Finka k emigraci odmítl, nedovedl si představit život mimo domov, mimo Prahu. Filosofickou fakultou v Cáchách mu byl udělen čestný doktorát, žádost o vycestování mu byla několikrát zamítnuta, někdy bez udání důvodů, jindy s poukázáním na fakt, že projevil loajalitu Alexandru Dubčekovi. Titul mu byl předán na západoněmeckém velvyslanectví až v roce 1975. Stále psal, a působil v bytových seminářích, stále tvrdě filosoficky pracoval. Výsledkem celoživotní práce pak byly slavné Kacířské eseje o filosofii dějin. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

2.6 Patočka a Charta 77

Jan Patočka se stal s Václavem Havlem a Jiřím Hájkem prvním mluvčím Charty 77. Mnozí ho zrazovali, Patočka, na jehož rozhodnutí měl vliv i jeho syn, přijal. Napsal: Když do toho půjdu, tedy půjdu celý, nikdy neslevím, nikdy necouvnu, nebude cesty zpět. Když je člověku sedmdesát, měl by nějak završit svůj život. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/168006-profesoru-patockovi-se-stala-charta-77-osudnou/>)

„Více než osm let po invazi sovětských vojsk vzniká u nás první významné nezávislé občanské sdružení Charta 77. Vzniká několik měsíců poté, kdy byl podepsán Závěrečný akt helsinské konference, v jehož důsledku byly do našeho právního řádu začleněny dokumenty o ochraně LP z roku 1966. V tu dobu vrcholil politický proces s nekonformní rockovou skupinou The Plastic People. Tyto dva momenty daly podnět k tomu, aby se sešly významné osobnosti působící mimo oficiální struktury. Boj proti společnému zlu tak sjednotil lidi vzájemně odlišných názorů: nezávislí intelektuály i filozofy, křesťanské myslitele a některé bývalé představitele komunistické moci, jejichž pokus o reformu politického systému byl v r. 1968 násilně ukončen.“ (David, 2003, s. 310)

R. David popisuje Chartu 77 takto: „Charta byla neformálním uskupením: „patřil k ní každý, kdo souhlasil s její myšlenkou, účastnil se její práce a podporoval ji.“ Počet prvních signatářů byl 242. Každoročně byly s jejího středu vybírány tři osobnosti, které působily jako její mluvčí. Prvními mluvčími Charty se stali prof. Jan Patočka, filosof, Václav Havel, dramatik, a prof. Jiří Hájek, bývalý ministr zahraničí. Prohlášení Charty 77, ale i další její dokumenty a články jejich představitelů jsou nejvýznamnějším historickým svědectvím o jedné ze smutných kapitol našich dějin. Úplný text Prohlášení upozorňuje i na porušování dalších občanských práv: zasahování do soukromého života, rodiny, domova a korespondence, omezování práva obhajoby, nedůstojné zacházení s politickými vězni, znemožňování práva svobodně opustit zemi nebo do ní vstoupit.“ (David, 2003, s. 310)

Tucker ve své publikaci *The Philosophy and Politics of Czech Dissidence* from Patočka to Havel hovoří o disidentském hnutí následovně, Patočka a ostatní signatáři Charty 77 podporovali univerzální a absolutní lidská práva, požadovali rovné, univerzální a zcela filozofické chápání lidské existence a to, že lidská práva musí být předmětem obrany. V podstatě Patočka tvrdil, že lidská existence má podstatu a její uskutečnění je ctností. Politika by měla vytvořit spravedlivé a sociální prostředí, které zaručuje vést život v ctnosti čili vést život jako člověk. Mít takovouto záruku je zcela jistě lidským právem. Ve filozofické terminologii byl Patočka perfekcionista. Perfekcionismus je odvětvím etiky, která ztotožňuje lidskou ctnost s lidskou podstatou. Tudíž Patočka musel nejprve vytvořit přesvědčivou teorii o člověku a jeho podstatě, aby mohl získat základy pro svou etiku a politickou filozofii. (Tucker, 2001, s. 19)

Patočka se za svého života snažil politice vyhýbat a neúčastnil se aktivně ani Pražského jara. S politickým a kulturním disentem se sblížil až v dobách normalizace v polovině 70. let. Podle mínění Patočkova zetě, vysokoškolského pedagoga Jana Sokola, došel k poznání, že za určitých okolností se i filozof musí chovat jako občan. Spolu s Václavem Havlem a bývalým ministrem zahraničí Jiřím Hájkem se tak stal jedním z první trojice mluvčích Charty 77 (celkem se na pozici mluvčího Charty 77 vystřídalo 40 osob).

Právě tento dokument je historicky považován za jeden z nejvýznamnějších projevů nesouhlasu s komunistickým režimem v období normalizace. Charta 77 budila u občanů jisté sympatie, bohužel celkový počet signatářů byl zanedbatelný. O existenci Charty se vědělo převážně v Praze, kde se šířila výhradně ve formě strojopisových opisů (Charta tak nezasáhla široké vrstvy obyvatelstva). Důvodem sepsání Charty 77 bylo zatčení členů kapely Plastic People of the Universe. Charta 77 vinila vládu ČSSR z porušování lidských práv. Vláda tak činila i přesto, že se v roce 1975 v Helsinkách podpisem Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě zavázala k dodržování lidských a občanských práv.

„Filosof Jan Patočka viděl význam Charty ve třech rovinách: občanské, mezinárodní a mravní. Největší váhu přikládal aspektu mravnímu. Chtěl věřit tomu, že lidé dnes zase vědí, že existují věci, pro které stojí za to také trpět. Že věci, pro které se eventuálně trpí, jsou ty, pro které stojí za to žít.“ (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/168006-profesoru-patockovi-se-stala-charta-77-osudnou/>)

Podle Patočky (2006, s. 429) „vztah mezi mravní oblastí a mezi společensko-politickou oblastí státní moci ukazuje, že v Chartě 77 neběží o žádný akt v užším slova smyslu politický, o žádnou soutěž a zásah do sféry jakékoli funkce politické moci. Charta není ani spolek, ani organizace, její báze je čistě osobně-mravní, závazky z ní vyplývající mají rovněž tento charakter.“ Patočka tvrdil (2006), že signatáři Charty nepřistupovali k tomuto dokumentu jako k nějakému zájmu, ale jako k povinnosti, která je postavena daleko výše než věci politické nebo právní. Příznivci Charty věřili, že existuje jakási vyšší forma autority, která je přirozenou součástí každého jedince, tedy součástí jedincova svědomí. V přeneseném slova smyslu tuto nejvyšší autoritu očekávali v jiném způsobu vedení politiky tehdejšího režimu.

Dle Patočkova mínění nejsou lidská práva není nic jiného než přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního cítění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami, jimiž tvoří a zajišťují právní normy, míní přispět k tomu cíli. Totéž přesvědčení žije i v jednotlivcích a je základem pro plnění jejich povinností v životě soukromém, pracovním i veřejném. Jedině v souladu s ním existuje skutečná záruka toho, že lidé nejednají jen pro výhody nebo ze strachu, nýbrž svobodně, ochotně, zodpovědně. (Patočka, 2006, s. 429)

Pro Patočku byla Charta 77 projevem nadšení českých občanů nad podpisem Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě československou vládou 1. srpna 1975 ve finských Helsinkách. Smyslem této konference byla především záchrana míru v celé Evropě. Tato konference mimo jiné přispěla také k uklidnění napětí během Studené války. Samotný Závěrečný akt obsahoval taktéž

dodatky o ochraně lidských práv. Od tohoto aktu si občané slibovali zlepšení etiky vládnoucí strany. „Účelem Charty 77 je spontánní a vší vnější závaznosti prostá solidarita všech, kdo pochopili význam mravního smýšlení pro reální společnost a její normální fungování. (Patočka, 2006, s. 430)

Signatáři Charty 77 věřili, že podpis tehdejšího režimu pod Prohlášení lidských práv přinese změnu v myšlení lidí a v přístupu k sobě samým i ke společnosti celkově. Optimisticky doufali, že ze společnosti ustoupí strach a zvýhodňování jedněch na úkor druhých a naopak vzroste význam úcty, porozumění pro povinnost a pro obecné dobro. (Patočka, 2006, str. 430)

„Obnova této technologickou civilizací zastřené výzvy je naléhavá zvláště v našem století válek a demagogií a vyžaduje schopnost oběti (ve smyslu třetího životního pohybu) a života v pravdě. Zvláště tyto myšlenky přivedly Patočku k jeho aktivnímu občanskému vystoupení proti totalitnímu režimu tehdejšího Československa jako duchovního otce tzv. Charty 77. Patočka takto výrazně ovlivnil intelektuální ovzduší českého disidentu, především Václava Havla.“ (Blecha, I a kol. 1988, s 310)

„Práva člověka týkají se v podstatě každého člena společnosti, zodpovědného individua, člověka v jeho podstatě, nehledě k nepodstatným stránkám, jako jsou fyzické nebo nahodilé, z okolností a vývoje získané rozdíly. Tam, kde je tedy vedena stížnost na nedodržování lidských práv, neběží o to, zda někteří členové společnosti, ba dokonce ani zda většina se cítí spokojena s běžnou praxí, nýbrž o to, zda jsou tato práva dodržována veskrze a naprosto.“ (Patočka, 2006, s. 431)

Nedbaje útrap, vzal na sebe úkol mluvčího Charty 77, v němž obstál nepochybným způsobem. Jeho neokázalá vytrvalost a statečnost nakonec musela vystoupit, pro krátké občanské veřejné vystoupení neváhal dát v sázku celé duševní bohatství své osobnosti a všechny myšlenkové výboje, jejichž hodnocením se budou zabývat další generace. Udržel onu nepartikulární odpovědnost občana za věci obce, nikoli jen této určité obce, ale též především za onu všeobecnost, která - a jedině ta -

zakládá lidskou morálku. Proto mohla Charta 77 vzbudit tak všeobecný zájem, neboť - v neposlední řadě díky Patočkově postoji a formulacím - stavěla a staví do popředí v protikladu k jakékoli partikularitě právě tuto obecnou orientaci, povinnost občana bránit to, co lidskou obec ustavuje a udržuje. (Hájek, 2013)

Bývalý prezident České republiky Václav Havel napsal o Patočkově působení v Chartě 77 následující: „Byl jsem tím, kdo z určitého pověření požádal profesora Patočku, aby se stal mluvčím Charty 77. A byl jsem svědkem jeho rozhodování. On dlouho váhal, protože věděl, že jde o něco, co může být ohromně riskantní, že jde o něco, co mu může úplně změnit náplň a způsob života a co ho může přivést i do vězení. Navíc měl pocit, že u nás existují osobnosti jeho generace, kterým by to mělo být spíše nabídnuto, protože se celý život dokázaly dost zřetelně občansky angažovat a profilovat. A teprve až jsem získal jejich souhlas, tak se nakonec profesor Patočka rozhodl, že tu funkci přijme. Když se ale takto rozhodl, pak to vzal na sebe se smrtelnou vážností. Chartě 77 věnoval každou volnou minutu svého života. Byl to dokonce on sám, kdo roznášel různé samizdaty po Praze. Za to, co Jan Patočka dělal, skutečně osobně ručil a paradoxně to bylo stvrzeno i okolnostmi jeho smrti.“ (Chvatík, 2009, s. 16)

Dle mínění filosofa E. Koháka: „Charta nepředstavovala žádné titánské gesto. Byl to pokus svobodně přijmout zodpovědnost za obecné dobro – jednat jako zodpovědný občan demokracie v zemi, která byla všechno jiné než demokratická. Formálně byla Charta prohlášení stylizované v mírném tónu občanské zodpovědnosti, které poukazovalo na rozpor mezi zakotvením svobod a práv v československém právním řádu a jejich porušováním v běžném československé praxi. Signatáři se přihlásili k úkolu sledovat dodržování zákonnosti a upozorňovat úřady i veřejnost na její porušování, to vše přísně v souladu se zákonem. Signatáři Charty 77 se nepřihlásili ani k roli loajální opozice, nýbrž pouze k roli svobodného tisku. Chovali se prostě občansky, vzdor totalitě.“ (Kohák, 1993, s. 171)

Bylo zřejmé, že signatářům Charty 77 budou odepřeny veškeré výhody, které režim nabízel loajálním občanům. To však byla podstata Charty 77 – podobné

výhody nemohly a nemůžou být středobodem našeho života, a to si právě signatáři uvědomovali. „Skutečný životní úkol je péče o duši; život s čistým svědomím, život v pravdě, nebo – daleko staršími slovy – nejprve hledání Království Božího“ (Kohák, 1993, s. 172) Charta ve své podstatě tedy požadovala, aby občané byli zodpovědní a svobodní. Signatáři Chartu považovali za malé gesto, které však bylo jednoznačné, šlo především o mravní zralost svobodných občanů.

2.7 Okolnosti smrti Jana Patočky

Jan Patočka se na sklonku svého života stal jedním z mluvčích Charty 77. Tímto krokem však uznávaný vysokoškolský pedagog přitáhl ke své osobě nevídanou pozornost tehdejší Státní bezpečnosti. Osudovou se Patočkovi posléze stala schůzka s nizozemským ministrem zahraničních věcí Maxem van der Stoeltem. Po ní byl Patočka zatčen a opakovaně vyslýchán. Při jednom z mnohahodinových martyrií na vyšetřovně utrpěl mozkovou příhodu a 13. března 1977 zemřel. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/168006-profesoru-patockovi-se-stala-charta-77-osudnou/>) Bylo to krátce před jeho sedmdesátými narozeninami. Tehdy již penzionovaný profesor filosofie zemřel podle Koháka (1993) na následky policejního výslechu, který trval těžko představitelných jedenáct hodin. Následující pohřeb se stal významnou manifestací odporu proti tehdejšímu komunistickému režimu.

Kohák tuto situaci komentuje slovy: „Reakce režimu (na Chartu 77) dokázala, že režim může tolerovat úlety, ale nikoli svobodné občany. Po deseti týdnech soustředěného pronásledování Jan Patočka zemřel na krvácení do mozku, které nastalo při policejním výslechu. Kdosi umístil na jeho hrob rukou psaný nápis, hlásající s bezděčnou ironií: Jan Patočka, je nesmrtelný.“ (Kohák, 1993, s. 172)

„Život s Janem Patočkou zřejmě nebyl jednoduchý. Byl od mládí zvyklý na velmi skromný život a nouzi, která ho dlouho provázela, si skoro ani neuvědomoval. Ostatně měl svou trvalou útěchu – filosofii, jíž věnoval každou volnou chvíli. Zabrán

do práce, uzavřen v pracovně nebo vázán povinnostmi či přednáškami mimo domov, vídal se s rodinou dost zřídka – při jídle nebo na svátečních procházkách. S dětmi si hrál málo – starosti i radosti s nimi přenechával ženě. Daleko více se dokázal oddat svým posluchačům, protože se spolu s nimi mohl otevřít své vášni.“ (Blecha, 1997, s. 108) Je tedy zcela evidentní, jak moc byl Patočka oddán své práci. Svým myšlenkám a své filozofii věnoval maximum možného času. Na práci byl natolik fixován, že jí dokonce dával často přednost před svou rodinou. To považuji za jednu z mála negativních věcí, které Patočka ve svém životě vykonal.

3. Vybrané filosofické problémy v díle Jana Patočky

Hejna se k Patočkově filozofii vyjadřuje následovně. „Filosofie pro Patočku není pouhým intelektuálním konstatováním, pouhým hromaděním znalostí, nýbrž hledáním a probouzením skrytého smyslu lidství. Je péčí o duši, pokud duši chápeme jako podstatu člověka, která nás uschopňuje žít v odhalenosti celku a jíž se může ukazovat pravda věcí a bytí vůbec. Tato pravda však může být zakryta, lidskost je možno ztratit. Zapomenutí celku, vyplývající z přílišné oddanosti věcem ve světě, je podstatnou možností lidského života. Teprve ustavičnou péčí o duši můžeme naplnit své lidské poslání, spočívající v setrávání duše u podstatného – u celku světa i života. Filosofie je tak péčí o lidskost našeho způsobu bytí a zároveň ostražitostí před upadnutím do života nelidského.“ (Hejna, 2004, s. 9)

3.1 Habilitační práce – Přirozený svět jako filosofický problém

„V roce 1937 se Jan Patočka habilitoval v oboru filosofie na Univerzitě Karlově prací *Přirozený svět jako filosofický problém*, která vyšla péčí Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého roku 1936 v Praze. Původní text byl téměř beze změny znovu vydán v r. 1970 v nakladatelství Československý spisovatel v Praze a při této příležitosti byl autorem doplněn o krátkou úvodní poznámku a obsáhlý dodatek „*Přirozený svět*“ v meditaci svého autora po třiatřiceti letech. Bylo vytištěno 2200 exemplářů, které se však vzhledem k postupně se zhoršujícímu politickému klimatu nesměly po dobu více než jednoho roku prodávat. Nakonec bylo rozhodnuto, že bude distribuováno pouze 300 kusů pro interní potřebu vědeckých institucí.“ (Patočka, 1992, s. 281) Vinou komunistického režimu bylo tehdejšími studentům a české společnosti celkově odepřen přístup k mnoha hodnotným filozofickým materiálům, Patočkovy myšlenky nevyjímaje. Již před mnoha lety mohly mít široké vrstvy lidí možnost se svobodně seznámit s Patočkovými myšlenkami. Bohužel byl tehdejší režim proti a tak se lidé dostávali

k Patočkovým myšlenkám někdy pouze prostřednictvím bytových přednášek a seminářů, které Patočka pořádal nebo prostřednictvím samizdatu.

„Velké téma, které tak skvělým způsobem rozvedl mladý – tehdy dvacetidevítiletý – turnovský rodák Jan Patočka ve svém spise *Přirozený svět* jako filosofický problém (1936), téma onoho zvláštního fenoménu bytí člověka na světě, se stalo dominantním úkolem celé jeho filosofie života. Nespokojenost s dosavadním netvořivě provinčním filosofickým ovzduším u nás, chápe se programu, který ku konci svého života položil před filosofii zakladatel fenomenologie Edmund Husserl, totiž analýzu přirozeného světa, nebo-li světa našeho života.“ (Dubský, 1997, s. 9)

Dubský hovoří o Patočkovi jako o výjimečném filozofovi, kterého česká společnost ve svých řadách již dlouho neměla. Hned po vydání Patočkovy habilitační práce bylo lidem zajímavým se o filozofii blíže jasně, že na našem území bude působit mimořádná osobnost. „Když Jan Patočka vydal v roce 1936 svůj habilitační spis *Přirozený svět* jako filosofický problém, muselo být zřejmé, že do české filosofie vstupuje osobnost, která nejen slibuje, že podstatným způsobem přispěje do jejích novověkých dějin, ale jež svou právě vydanou knihou to, co slibovala být, již vlastně uskutečnila. V *Přirozeném světě* jako filosofickém problému česká filosofie udržela poprvé po letech krok se současnou evropskou filosofií, a dokonce ji jistým způsobem předstihla.“ (Dubský, 1997, s. 11)

Brněnský filosof Jiří Gabriel v této souvislosti říká: „Byla to právě „monografie *Přirozený svět* jako filosofický problém, v níž jako první ve fenomenologické literatuře přejal komplexně a v historických souvislostech četné myšlenky pozdního Husserla. Shodně s Husserlem konstatuje krizi člověka moderní doby, který je nucen žít ve dvojitě světe: ve světě vědeckých konstrukcí, jenž je prohlašován za jediný správný, a ve světě přirozeném, jenž je zatlačován do pozadí jako něco nedůležitého.“ (Gabriel, 1998, s. 436)

Patočka hovořil o duševní krizi moderního člověka. „Moderní člověk nemá jednotný názor světa; žije ve dvojitě světe, totiž ve svém přirozeně daném okolí a ve

světě, který pro něj vytváří moderní přírodověda, založená na zásadě matematické zákonitosti přírodní. Nejednota, která tím prostoupila celý náš život, je vlastním zdrojem duševní krize, kterou procházíme.“ (Patočka, 1992, s. 9)

V Patočkově životě byla svoboda zásadní hodnotou. „Myšlení a jazyk jsou projevem lidské svobody, lidské dispozice světem, toho, že člověk svým okolím a tendencemi, jež se v něm vynořují, není zcela pasivně určován, nýbrž že si skutečnost aktivně přisvojuje a s ní disponuje.“ (Patočka, 1992, s. 11) Člověku nesvobodnému je odepřeno nejen volně se pohybovat, ale především svobodně myslet. Fakt, že je člověku odepřeno svobodně myslet je dle Patočky nejhorší. Na společnost žijící nesvobodně je tak vystavena destruktivním silám.

„Člověk je bytost do určité míry plastická a může se pokusit žít i proti přirozenému pořádku vlastní bytosti; ale zeptá-li se tím do skličujících konfliktů, je patrné, že jednoty potřebuje. A tak je dán první index k položení problému, indicie potřeby filosofie jakožto funkce jednoty pro naše roztržité vědomí, které se potácí od naivního světa k vědeckému a naopak, odbývající svou nešťastnou existenci mezi těmito dvěma pozicemi žitými jako protiklady.“ (Patočka, 1992, s. 20)

Dubský komentuje Patočkův náhle na duševní krizi moderního člověka. „Moderní člověk nemá jednotný názor světa – tak začíná Jan Patočka své téma: Moderní člověk žije ve dvojitěm světě, ve svém přirozeně daném okolí a světě, který pro něj vytváří moderní přírodověda, založená na matematické zákonitosti přírodní. Nejednota, která tím prostoupila náš život, je hlavním zdrojem krize, kterou procházíme. Ztratili jsme jednotný náhled na skutečnost, postrádáme celkový obraz k ní. Náš obraz světa je vždy fragmentární, vědy ho rozbily do částí.“ (Dubský, 1997, s. 13)

Patočka (1997, s. 16) „chce napomoci tomu, aby se člověk znovu vyrovnal se svým prostředím, s okolním světem, v němž žije. Jeho clem je napomoci sjednocení obou světů. Nechce popřít ani jeden z nich, ale pracovat k tomu, aby se navodila jejich jednota. To se zdá být vůbec fundamentem jeho směřování, to je alfa a omega

celého jeho dalšího životního snažení.“ Dle Patočky je to právě filosofie, která by měla mít jednotící funkci.

Patočka (1992, s. 30) tvrdí: „Věty mají vůbec smysl pouze pod touto obecnou podmínkou, že lze posléze i jejich nejsložitější výrazy rozložit v takové, jež ukazují strukturu elementárních fakt, z nich se skládá svět. Je-li výraz v takové formě, že jeho jednotlivým značkám odpovídají jednoznačně předměty zobrazovaného faktu, pak máme co činit s větou úplně analyzovanou, Každou větu možno posléze převést na formu úplně analyzovanou, čímž je posléze zaručena shoda věci s jejím obrazem. Celý svět je vyjádřitelný, ale s podmínkou, že vyjádření samo patří k světu jako jeho pouhá část, jako podrobené tímž obecným zákonitostem. Smysl má jen věta schopná verifikace přímým srovnáním dvou fakt, věty a jejího předmětu. Celá logika vyplývá jednoduše z pravidel zobrazování. V logice nevyjadřujeme sami pomocí značek, co chceme, nýbrž v ní vypovídá sama povaha podstatně nutných značek. V logice se ukazuje něco ze samé podstaty světa prostě proto, že logická je základní přírodní struktura. Nelze nikdy se postavit, nikdy zhřešit proti logice. Myšlenka je vždy logická.“

O zkušenosti Patočka pojednává následovně: „Zkušenost před námi leží takřka jako hotový produkt, jehož vznik je nám samým, v ní naivně žijícím, skryt, a transcendentální filosofie klade si za úkol tento vznik pochopit. Vznik zkušenosti není žádná zkušenost a ani to, co je transcendentální filosofii vykazováno, není žádná skutečnost, nýbrž forma skutečnosti, všechno to, co musí v našem vědomí být vytvořeno, abychom něco jednotlivého mohli pochopit jako skutečné. Tak píše filosofie takřka transcendentální dějiny skutečnosti.“ (Patočka, 1992, s. 47)

Empirické vědomí úzce souvisí se zkušeností. „Empirické vědomí má vždy svůj předmět mimo sebe, třeba o něm ví všechno jen ze sebe; teprve transcendentální vědomí má svůj předmět v sobě, poněvadž k němu patří nejen všechno subjektivně dané, nýbrž i všechno dané objektivně, vše, co vůbec nějakým způsobem může být uvědoměno, jakožto uvědomělé. Empirické já je podstatně transcendentní, zbývá mu

vždycky něco do dokonalé imanence, i když toto něco je naprosto neurčité a neurčené, pouhý problém.“ (Patočka, 1992, s. 58)

Ve své publikaci „Přirozený svět jako filosofický problém“ Patočka (1992, s. 82 – 83) mimo jiné rozebírá téma člověk ve světě. Na člověka nahlíží z několika hledisek; jako první hledisko uvádí tělesnost. Díky zmíněné tělesnosti je člověk sebou samým, tedy tělesnost je jeho podstatou. Zároveň je člověk prostřednictvím tělesnosti v úzkém kontaktu s věcmi ze svého okolí. Patočka zmiňuje druhé hledisko, kterým je lidská konečnost. Patočka charakterizuje konečnost takto, „Konečnost na základě interakce je pevná situace, jejíž konkrétní tvar se sice neustále mění, ale z níž člověk nemůže vykročit.“ (1992, s. 83) Důležitým faktem je, že člověk jako jediný z živočichů si svou konečnost uvědomuje. Prostřednictvím konečnosti jsou lidé schopni rozlišovat vněmy, myšlenky, vzpomínky, atp. Pokud by si lidé konečnost neuvědomovali, splývaly by jim sny, fantazie a jednotlivé životní fáze s realitou, se svým světem.

Patočka (1992, s. 84) charakterizuje člověka následovně: „Jako bytost mající svět, přitom svou tělesností ve světě obsaženou a pomocí této tělesnosti žijící v kontaktu s jinými předměty tohoto světa. Žije v něm především s jinými subjekty, na prvním místě s bližními. Má schopnosti pochopit, porozumět i druhým živým bytostem a být si plně vědom tohoto pochopení. Tento rys vědomého soužití s druhými byl odedávna vyzvedán jako člověk vyznačující, podstatný pro humanismus. Lidský život není žití pro sebe a o sobě, nýbrž žití s jinými a s ohledem na ně. Přitom je svět našeho aktuálního prožívání nám všem společný.“

V souvislosti s problematikou člověka se Patočka věnoval i fenoménu domova: „Domov není pouze náš individuální; patří k němu společenství, a na základě různých skupin do sebe zapadajících zájmů společenských skupin na něm zúčastněných obsahuje různé typické struktury; úzký rodinný domov se svými životními funkcemi každodenního nejbližšího styku a pořádku, širší domov volnějších společenských svazků, s nimiž se člověk cítí v různé míře spjat a jimž na základě tradic a vlastních zájmů rozumí. Uvnitř tohoto domova v širším smyslu děje

se pak diferenciaci v oblasti, světy různých povolání, v nichž je každý rovněž různým způsobem „zdomácnělý“, z nich teprve pohlíží na druhé; přesto patří v určitém smyslu všechna tato povolání lidská, na nichž funkci jsme ve svém společenství uvykli, k domovu v širším smyslu slova. Odstupnění domova rodinného, místního, obecního, krajového, národního, státního atd. děje se do neurčita ustupujícího míšení známého s neznámým, vzdáleného s blízkým. (1992, s. 85 – 86)

Důležitým filozofickým tématem byl pro Patočku již zmiňovaný problém domova. Domov chápe jako něco esenciálního, bez něhož nemůže člověk takřka žít. „Domov není tam, kde jsem právě já, nýbrž právě já sám mohu být z domova vzdálen; domov je útočiště, místo, kam patřím více než kamkoliv jinam; více domovů nemůže být prožíváno zároveň s toutéž intenzitou. Je to ta část univerza, která je nejvíce lidsky proniknuta; věci jsou zde takřka již orgány našeho života.“ (Patočka, 1992, s. 86) „Domov je ta část našeho univerza, jež je tak propracována našimi tendencemi, že se stala takřka širší oblastí naší disponibility. Můžeme říci, že domov je místo normálního ukájení normálních potřeb, místo, kde jsme bezpečni a pány (v různých modalitách), tj., kterým disponujeme“ (Patočka, 1992, s. 116)

Patočka zmiňuje v publikaci *Přirozený svět* jako filosofický problém termíny *dálava* a *cizota*. Na oba tyto termíny se dá nahlížet z rozdílných úhlů pohledu a dají se různě formovat. Patočka (1992, s. 87) k termínu *dálava* uvádí, že „nemá snad ráz naprosté neobeznámenosti, nýbrž je zvláštní modus orientovaného pochopení, a to v kontrastu k domovu.“ *Dálava* a *cizota* má v Patočkově explikaci dvě formy, lidskou a mimolidskou. Mimolidská může mít ještě navíc dvě další modifikace, živou a neživou. Lidská *cizota* se převážně vztahuje k porozumění jiných kultur, jiných společenství a jejich členům, tedy lidem. Chování lidí v určitém odlišném společenství je nám neznámé a nerozumíme mu, je nám tedy cizí. Patočka (1992, s. 87) shrnuje *cizotu* jiného lidského společenství následovně, „Tak stojíme k exotům vysoké i slabé kulturní diferenciaci: chápáme jen zvenčí, intelektuálně; a přesto je ovšem tato „nepochopitelnost“ určitým kontrastním druhem pochopení, které je schopné systematické organizace, třeba nepřestalo být pochopením cizího. Snad jsme

schopni s těmito lidmi v některých ohledech cítit a žít jejich životem, nikdy však v celku – leda za podmínky, že se svému staršímu způsobu života odcizíme.“

Patočka (1992, s. 88) také uvádí cizotu ve vztahu člověka k přírodě. „Zesílená cizota vládne v našem poměru k živé přírodě, pokud živí tvorové nepatří k čistě zdomácnělým, pragmaticky pochopeným složkám domova (ale i tu cizota někdy propuká). Zvíře se svými životními vztahy není jednoduše vnímaná věc a není též jednoduše občan našeho lidského světa.“

Čas je pro Patočku ve spojení s cizotou zásadní. Patočka (1992, s. 88) zastává tuto tezi: „Čas je pro nás jednotná oblast toho, co přešlo, právě jest a přijde, a v každém z těchto oborů se rýsují určité artikulace. Minulost, přítomnost i budoucnost obepínají veškerenstvo funkcí našeho života i našich zaměstnání a udávají mu takt.“ Jak tvrdí Patočka, každá záležitost týkající se našeho života je časově ohraničena. Čas poskytuje lidským životům dimenzi, která má pevný a neměnný rámec. Člověk z podstaty bytí nemůže vzepřít takové entitě, jakou je právě čas. Lidský život je tedy díky času rozfázovaný na určité etapy. Patočka (1992, s. 88 – 89) uvádí následující příklad: „Nejen náš den je pak artikulován pravidelným chodem života v čas k odpočinku, k práci, k občerstvení, k zábavě atp., nýbrž i celými periodami životními se táhne týž princip: nedospělost, dospělost a stáří jsou odděleny podle principu času k...“

Patočka jmenuje ještě jednu dimenzi, která neodmyslitelně patří k našemu životu, k našemu bytí. Pro Patočku je tato dimenze subjektivní. „Celé jsoucno se nám jeví vždy v určitém náladovém zbarvení, nálada je sice vždy vlastní, vnitřní „stav“, ale zbarvuje zároveň naše věcné okolí, které jako by na ní participovalo.“ (Patočka, 1992, s. 89)

Lidský život je dle Patočky protkán soustavou nálad. Od našich nálad se odvíjí nejen to, jak působíme na ostatní a to jak s ostatními dokážeme vycházet, ale třeba i to jaké výkony jsme schopni podat. „Nálady a „stavy“ jsou čímsi dynamickým; mají ve své podstatě, že jsou z něčeho a k něčemu; každá nálada je náladou k jistému

počinání, i kdyby to být far niente. V náladách a „stavech“ (v tom, jak nám je) tkví tak možnost našich aktivit. Každý život pak je charakterizován jakousi škálou nálad, z nichž některé v zřejmé souvislosti s našimi organickými potřebami se periodicky střídají a zatlačují, jiné pak souvisí spíše s celkovým průběhem našeho života. Náladový život má vždy bohatou strukturu, není nikdy jednoduchý.“ (Patočka, 1992, s. 90)

Patočka (1992, s. 90) také zmiňuje několik druhů nálad. „Existují nálady, v nichž takřka nejsme normálních životních funkcí schopni, nálady olupující o život; existují nálady, v nichž život je schopen mechanické funkce, nálady lhostejné a všední, a konečně nálady, které nám otvírají nějakou význačnou životní možnost. Chápající se takových, hledíme celý svůj život podle nich zorganizovat, podřizujeme jej nějaké podstatné vášni jako určujícímu telos. Jsou to nálady, v nichž se rodí nejpodstatnější lidské činnosti, z nichž vzniká tvůrčí život; v nich se vztahujeme k celku života a světa, v nich žije vždy údiv nad celkem, jakési předtematické pochopení faktu bytí na světě.“

Svět je Patočkou (1992, s. 91) charakterizován následovně: „Svět pro nás není souhrn či systém kategorií, nýbrž jednotné schéma, v němž kategorie mají své místo; toto schéma není možné bez vyplňujících je jednotlivých věcí reálních, samo o sobě neexistuje. Nejspíše by se dal fenomén světa charakterizovat termínem „čistý názor“. Viděli jsme, je v neustálém dění a toliko jeho základní dimenze zůstávají pevnou páteří změn.“

Patočka (1992, s. 102) se ve svých úvahách dostává i k rozboru vnímání. „Vnímání je původní, předměty našeho okolí samy o sobě přímo dávají zkušenost. Při smyslovém vnímání, které je originálním prožíváním předmětnosti, nikoli pouhých „dat“, rozeznáváme prezentaci a artikulaci. Prezentace se týká kvalitativní naplně; artikulace předmětných, kategoriálních jednotek, které frázují, „polarizují“ danost. Artikulace a prezentace však nevyčerpávají vnímání. Na věcech vnímáme koneckonců to, jaké možnosti našich akcí představují, co nám umožňují a znemožňují, jak odpovídají nejrozmanitějším našim, stále se vytvářejícím a

obměňujícím potřebám. Životní vztahy, v nichž věci vidíme, se diferencují do nekonečna.“

S vnímáním úzce souvisí i problematika času. Patočka přisuzuje vnímání ve vztahu k času jistý charakter přítomnosti. „Vnímání se odbývá v čase: co bylo právě přítomné, uplývá v něm do minulosti, ale zároveň se vytváří vždy nová přítomnost: Čas je tak univerzální podmínka bytí vůbec, ovšem čas ve smyslu tohoto původního vnitřního uplývání, nikoliv ve smyslu přírodního času partes extra partes. Původní plynutí času je v základě všeho vědomí, a tudíž v základě vši světové víry, všech tezí. Transcendentální vědomí je časové plynutí, jest čas. Čas je nepřetržitá geneze rozmanitosti fází. Tyto fáze nelze si představovat původně jako body kontinuální linie, nýbrž jsou to spíše momenty jednotného procesu uplývání, který sám se věčně obnovuje, vytváří v sobě veškeru konzistentní danost, dává bytí. Danost bytí je odbývání. Vědomí jen tím způsobem může mít danost, tj. „být“, že se samo odbývá. Ve chvíli aktuální přítomnosti samé nasazuje již proces, jehož výsledkem je, že tato danost klesá do tmy. Nikoli rázem, nebo tak, že by pro nás někdy neměla již vůbec platnost, nýbrž ztrácí pouze svou platnost aktuální danosti.“ (Patočka, 1992, s. 103)

Patočka neoperuje s časem jako se sérií okamžiků či jako nějaké kvalitativní dění. Samo o sobě jde o dění, které teprve dává možnost vzniknout všem ostatním světovým děním. Základní funkcí tohoto dění je vázaná na budoucnost. Dění dává možnost vzniku horizontu možného dění, na tento horizont je úzce navázán horizont možných změn. „V čase jsme takřka na dně subjektivity. Původní přítomnost spočívá v tom, e je vytvářena aktuální činnost subjektivity, původní minulost v podržení činností neaktuálních, původní budoucnost v tendencích, které subjektivitu charakterizují a tvoří takřka poklad jejich životních možností. (Patočka, 1992, s. 104)

Lidský život plyne na pozadí času. Čas je veličinou, která ohraničuje lidský život a činí ho ve své podstatě konečným. „Původní čas je transcendentální dění. Má-li být jako takové odhalen, má-li být odkryt tento jeho ráz, musí být opuštěn terén světa s jeho rozmanitostí tezí a s jeho pojetím univerzálního času. Ve světě působí čas netematicky, jakožto forma, a jeho vlastní vnitřní dění je vždy zakryto. Též

jednoduchá psychologická reflexe jej neodhalí, neboť se pohybuje již v předznamenání světového času, do něhož hledí původní lokalizovat. Teprve vypnutím všech světových syntéz a tematizací původního transcendentálního procesu se čas ukazuje tím, čím jest.“ (Patočka, 1992, s. 106 – 107)

Věci mají dle Patočky vždy nějakou určitou životní funkci a také jsou stále chápány jako členy souvislosti působení. Fakt, že mají věci funkci má dle Patočky (1992, s. 114) následující význam: „jsou vhodné, způsobilé k výkonům určitého druhu. Nikdy nejsou tedy pouhými kvalitativními schématy, nýbrž virtualitami působení. Toto působení věcné není snad konstituováno projekcí vnitřních stavů subjektu do prezentovaných aspektů; původně vidíme, pozorujeme působnost na věcech samých. Patočka (1992, s. 114 – 115) své tvrzení ilustruje na následujícím příkladě: „nůž, který nekrájí a nemůže krájet za žádných okolností, je ovšem jenom zdánlivý nůž poněvadž mu chybí funkce podstatně konstituující věc.“

Patočka tvrdí, že čas je v lidských životech významnou veličinou. „Celá souvislost našeho života má svůj pořádek, vyžadovaný souvislostí díla se všemi jeho předpoklady, má každý životní funkce svůj čas; čas věcný se stává momentem praktické pragmatické souvislosti, s časem se disponuje jako s jinými daty našeho okolí, čas se, jinými slovy, měří a podle této míry se jednání zařizuje. Tak i světový čas se stává pouhým členem jednotné pragmatické souvislosti, indikované dispoziční tendencí; tu pak je dosaženo uzavřenosti tohoto původně praktického pojetí světa, jež v tomto bodě dorůstá univerzality.“ (Patočka, 1992, s. 115)

Svět je dle Patočky nutno chápat v několika různých dimenzích. „Svět není v čase, nýbrž čas jest svět; již prostor je nutno si vykládat na podkladě času, v jedné z jeho dimenzí. V tom tkví, že „dění“ je původnější a hlubší než veškeré jsoucno; ne pouze tak, že by jsoucno bylo pouhým povrchním, statickým aspektem hlubšího stávání se, změny, která ustavičně proudí i nepozorována pozemským zrakům, nýbrž již tím, že veškeré jsoucno je jsoucnem ve světě a že svět není jednoduchou statickou formou, nýbrž nejvlastnější podstatou děním. (Patočka, 1992, s. 115)

„Život sám pak, jak vyplývá z toho, že jeho poslední podstatou je konkrétní čas, je čímsi jednotným, nedělitelným, nerelativním, v čem celek světa je ustavičně přítomen.“ (Patočka, 1992, s. 123) Patočka tedy vnímá čas jako něco, od čeho se lidé nemohou oprostít. Čas je veličinou, která je v lidských životech vždy a všude přítomna.

Patočka považuje zkušenost za problém spojeným s přirozeným světem. „V naší zkušenosti není nic, co by bylo naprosto nové a cizí. To platí jak pro primitiva, tak pro nás. Platí to i pro to, co ke světu patří jako minulost i anticipace toho, co bude. Také se zacházením do minulostní dimenze máme zkušenost.“ (Patočka, 1995, s. 125)

3.2 Fenomenologie

Fenomenologie je podle Filosofického slovníku (Durozoi, 1994, s. 80) v obecném pojetí pouhé popisné zkoumání souboru jevů. Žádá především vědeckou přesnost a to proto, aby mohla být podstatou všech ostatních věd a jejich specifických postupů. Fenomenologie hlásá, že je potřeba, abychom porozuměli věcem samým, a abychom porozuměli jejich podstatám ve smyslu eidetické redukce.

„Základním problémem fenomenologie v její klasické podobě je tedy výzkum procesů konstituce jednotek smyslu, korelačních vazeb aktivit našeho vědomí k věcem, jak se ukazují bezprostředně vnitřní zkušenosti, a to ve statickém i genetickém ohledu. Snahou bylo poskytnout mj. dílčím vědám teoretické vodítko, vytvořit pro ně regionální ontologie.“ (Blecha a kol., 1995, s. 124)

„Fenomenologie (termín poprvé použil Lambert ve smyslu „nauky o zdání“) je v širším smyslu věda o fenoménech neboli jevech. Protože předměty se nám ukazují ve vědomí, znamená fenomenologie v užším smyslu vědu o fenoménech ukazujících se ve vědomí. Jako vlastní filosofický směr založil fenomenologii Husserl. Použil fenomenologickou metodu, aby získal nezpochybnitelný základ pro všechny vědy. Fenomenologie pojímá své předměty jen „jako“ předměty, jako koreláty vědomí.

Zůstává tak jenom čisté vědomí, které však v žádném ohledu není prázdné.“ (Brugger, 1994, s. 137 – 138)

3.2.1 Nástin Patočkovy fenomenologie

„Patočka je jedním z těch fenomenologicky orientovaných myslitelů, kteří usilují o to, využít fenomenologie k řešení nejzazších ontologických otázek a učinit z ní nový typ metafyziky. Husserlem zamýšlená fenomenologie jako nauka o fenoménech, o tom, co se ukazuje, se měla v Patočkových představách stát součástí širě pojaté tzv. fenomenologické filosofie, jejímž tématem měl být problém jsoucen a způsobů jejich jevení, fenomenalisty.“ (Hejna, 2004, s. 20)

„Patočkovu filosofii by bylo možno označit za fenomenologii existenciálního typu. Platí to jak pro rozборы individuální práce existence, tak i pro výklad dějinnosti lidství v rámci Patočkovy filosofie dějin. Takto chápaná fenomenologie měla být součástí širě pojaté tzv. fenomenologické filosofie, jejímž oborem měl být ontologický výzkum bytí, jsoucen a způsobů, jak se jeví (jejich fenomenalisty). Sám Patočka charakterizoval často svou filosofii jako negativní platonismus či subjektivní fenomenologii. Patočka se snažil vyrovnat s evropskou myšlenkovou tradicí, jejímž osudem je metafyzika platonismu, a současně překonat Husserlovu pozici, jejíž zakotvení v transcendentální subjektivitě čistého ega bylo nanejvýš problematičké. Patočka byl k Husserlovi trvale značně kritický, i když základní ambice fenomenologie se pokoušel držet, a nechal se v tomto smyslu směle inspirovat Martinem Heideggerem.“ (Blecha, 1995, s. 9)

„Přestože základní problémy, narýsované v této knize, se Patočka snažil řešit po celý život, postupně v něm rostla nespokojenost s tím, jak Husserlovo stanovisko přečnuje poznávací činnost člověka na úkor jeho aktivity praktické. Proto se nakonec rozešel s klasickou verzí Husserlovy fenomenologie, jejíž zakotvení v transcendentální subjektivitě čistého ega se mu ukazovalo nanejvýš problematičké.“ (Hejna, 2004, s. 5)

„Ve vědách společenských je jiný vztah mezi fenoménem a tím, co se v něm jeví, než v přírodních vědách. Fenomén v přírodních vědách je v jistém smyslu už sám objektivní a jeho hlubší objektivizace, kterou provádí věda, souvisí s tím, že ona objektivita fenoménu je v jistém smyslu subjektivní. Subjektivní v jiném smyslu než naše prožívání, ne jako prožitkový proud, nýbrž v tom smyslu, že je vždy perspektivní, situační, relativní k tomu, jak se ta která monas na svět dívá. Avšak perspektiva není součástí naší bytosti, je to způsob, jak se dávají věci. Proto je fenomén vždy něco předmětného.“ (Patočka, 1995, s. 189)

3.3 Tělo, společenství, jazyk a svět

Patočka k tématu těla hovoří takto: „Konstituce vlastního těla se jen částečně vymyká z rámce, shora rýsovaného pro konstituci věcí. Tělo je jednak milieu kinestezií, do něhož lokalizujeme všechny afekce, pochodící ze styku s věcmi, jednak konstantně blízká věc, jejíž prezenci stále pocítujeme. O těle máme jaksi dvojitou zkušenost; vnitřní o své dispozici jím, původní i získané, a vnější jako o jiných nitrosvětských faktech. Ve zkušenosti o těle leží, že máme svůj vlastní vnější svět, bezprostřední dispoziční vztah k věcem, možnost vlády. Jako toto milieu disponibility, to, skrze co se děje veškeren náš styk se skutečností, je tělesnost původně a stále netematická; pozornost se týče věcí, kterými se zabýváme a disponujeme, nikoli dispozice samé. Podobně je tomu při rozšířeném vztahu dispozičním: pozornost se netýká nástroje, nýbrž díla; teprve tím, že nastane funkční porucha, obrací se od účelu zpět k prostředku. Proto je v naší normální zkušenosti centrem dílo, kterým se zabýváme, dílo pojaté jako relativní.“ (Patočka, 1992, s. 113 – 114)

Patočkův názor na jazyk není omezen pouze na chápání jazyka jakožto dorozumívacího prostředku. „Jazyk je zajisté především nástroj naší praxe, slouží intersubjektivní výměně duševních obsahů; je však zároveň již zachycením skutečností, které se k ní intencionálně vztahuje, pomáhá v ní se orientovat, ji

analyzovat a zpracovávat. V jazyku máme předstupeň každé možné teorie, její obsahové umožnění. Veškeré teoretické přemýšlení vychází od významu slov. Objevení teoretické moci řeči, logu, bylo prvním taktem pohybu, jehož druhou nutnou součástí se stala reflexe o jeho smyslu; rozběhnutí do nesmírnosti univerza odpovídá koncentrované hledání fixního smyslu slova, objevení kosmu.“ (Patočka, 1992, s. 125)

Patočka (1992, s. 130) shrnuje poznatky o mluvě následovně: „Mluva je tedy nástroj, který nikdy nemáme vskutku v ruce, o němž nikdy jinak než *ex eventu* nevíme, do jaké míry jej máme ve své moci, nástroj, který se v tomto ohledu podobá spíše našim orgánům přirozeným, tělesným než nástrojům umělým: je nám k dispozici tak jako tělesné obratnosti, o nichž vždy pouze předpokládáme, že jsou v normálním stavu a u nichž máme právě tak teprve při výkonu možnost přesvědčit se o jejich stavu, o stavu svých sil; jež mají právě tak své vrcholy a níže, svá přechodná či definitivní selhání. Ještě více podobnosti je v tom, že dispozice mluvou je bezprostřední, děje se bez vědomého použití tělesnosti a není dispozicí něčím samostatným, objektivním.“

„Mluva se pokouší – a nutně se musí pokoušet – vždy i o to, co je v dosavadní životní zkušenosti docela nové; v tom je její podstata, že provází celou zkušenost, pokoušejíc se zvládnout ji, zkoušejíc tedy všechny možné úkoly, vynořujíc se automaticky, ale značíc vždy úsilí, krátce jsouc silou či ještě lépe děním. Tak je mluva, tato naše dispozice jazykovými výrazy, čímsi živým, co se nedá prostě objektivně konstatovat, co se nedá určit *per simplicem enumerationem* toho, s čím je disponováno.“ (Patočka, 1992, s. 131) Patočka také neopomíná mluvu jakožto základní socializační nástroj. Mluvu pojímá jako působení na ostatní osoby za pomoci interpretace obsahu, jež vysílá vyjadřovaný.

Patočka (1992, s. 133) pro jazyk používá i následující charakteristiky, „Jazyk je soubor vyjadřovacích prostředků, kterým se dají formulovat, pokud jsou vůbec formulovatelná, všechna fakta, kterým lze popsat celou skutečnost. Patří k němu specifická smyslovost, bez níž žádný jazykový výraz není, a jednotlivým útvarům

této smyslovosti přiřazené objektivované intence. Přitom jazyk si nelze představovat na způsob pouhé zásoby významů; patří k němu všechny možné, smyslem obdařené i neobdařené výrazy, jichž lze docílit zasazením jednoduchých významů do propozičních schémat; patří sem i výrazové prostředky.“

Patočka (1992, s. 134) vymezuje hranice jazyka takto: „Hranice každého jazyka jsou hranicemi vyjadřovacích možností lidských vůbec. V tom je implikována určitá teze obecné gramatiky, která je důležitým filosofickým problémem: všechny myšlenky jsou principiálně vyjádřitelné všemi jazyky. Rozumíme tím všechny myšlenky o univerzu jsoucího.“

Funkce jazyka jsou dle Patočky (1992, s. 135) takovéto: „Jazyk musí mít schopnost vyjadřovat kvality, procesy, substráty a jejich vzájemnou souvislost a musí umět vyjadřovat vše toto typicky. To náleží k obecné gramatice po stránce vnitřní, významové; po stránce výrazové patří k ní, že jazyk musí mít jednotný a přehledný smyslový materiál vyjadřovací, dokonale ovladatelný po aktivní i pasivní stránce. Subjekt musí nejen slyšenému rozumět, nýbrž moci je též reprodukovat, a tato reprodukce musí být společenstvím uznána.“

Patočka ve své habilitační práci uvádí podmínky, které jsou pro existenci jazyka esenciální. V první řadě je to uvědomění si podstaty jsoucí druhého; tedy té osoby, s kterou dotyčný komunikuje. Navzájem mezi sebou komunikující osoby musí také vnímat svou tělesnost. Na základě těchto dvou podmínek dochází mezi osobami ke kontaktu. Druhá bytost v nás podněcuje potřebu komunikovat. Tím, že vnímáme přítomnost další osoby v naší blízkosti, v nás vyvolává jisté pocity a emoce – cítíme se být pozorováni a odkázáni na komunikaci s dotyčnou osobností. Před samotným aktem mluvy již však máme jisté poznatky o osobách, s nimiž se chystáme komunikovat, a to na základě určitého soužití s dotyčnými. Snahou dorozumívání je dle Patočky (1992, s. 137) „zasáhnout aktivně druhého, ovlivnit jej vnitřně podle vlastního přání. Dorozumívání vzniká jako úmyslné, ale přece přímo ze situace srozumitelné působení na druhého vlastním výrazem.“

Patočka dává rozvoj jazyka do kontextu s vývojem dítěte. „Vznik jazyka je nerozlučně spojen s rozvojem myšlenky; myšlenka je tu zprvu jmenovací soud, tj. přiřazení značky určité předmětnosti, pak analýza skutečnosti pomocí jazyka, počátek všeobecné subsumptivní aktivity. Tak je tomu v období jmenovací funkce, kdy dítě chce o každé věci vědět jméno a dává to svým počínáním jednoznačně najevo, opakujíc při nejrůznějších věcech týž proces. Tím, že vzniká disponovatelná značka, stávají se teprve významy, ony původně syntézou krycí pasivně vytvořené typy našimi, stávají se teprve jednoznačně disponovatelnými; v procesu jmenovacím subjekt si univerzum přisvojuje a ujasňuje. V jednotě jména je zabrán, sjednocen určitý okrsek skutečnosti; soustavným jazykovým cvikem nabývá dítě představy o artikulaci celku, jak jsi ji vytvořilo společenství, v němž vyrůstá.“ (Patočka, 1992, s. 141 °42)

Patočka tvrdí, že pro přisvojení si světa je nejdůležitější osvojení si řeči, čemuž předchází nabití konkrétní slovní zásoby. Za pomoci slovní zásoby a jejich hlasového aparátu jsou lidé schopni vynášet soudy a jednotlivé věci konkrétně pojmenovávat. Při opětovné rozeznání a znovupoužití soudu dochází k podřazení pojmu zvláštního obecnějšímu. Pro osvojení řeči je potřeba čas, které učiní nabité soudy zautomatizovanými. (Patočka, 1992, s. 144)

Pro Patočku je mluvení úzce napojeno na myšlení. Samotné mluvení pak považuje za jistou tvůrčí činnost. „Mluvení – jak subjektivní, tj. myšlení jazykové, tak objektivní, tj. intersubjektivní, tj. myšlení jazykové, tak objektivní, tj. intersubjektivní styk v jazyce – předpokládá ovšem ono nesmírné ustavičné tvůrčí a nekonečné bohaté dění, kterým je svět, a jednotně kvalitativní ráz tohoto posledního dění, v němž je jednotným způsobem všecko podrženo a nové přičleněno a anticipováno, tvoří vlastní ineffabile života, jenž se nedá spoutat žádným analytickým zákonem; život nelze v poslední podstatě zachytit, nýbrž leda vyjádřit výrazově. Myšlení v syntaktických formách zachází do tohoto univerzálního horizontu a hledí se zmocnit všech jsoucen, která se v něm objevují; smysl všech aktivních intencionálních syntéz myšlenkových je posléze v tomto přisvojení si světa. Poměr skutečnosti a souzení, obřezující se pak v poměru skutečnosti a jazyka,

je nekonečná úloha: můžeme rozlišovat a vyjadřovat stále jemnější distinkce, můžeme komplikací syntaktických schémat vyjadřovat vždy složitější poměry, obor významů a schémat, jež jsou myšlenkově a jazykově v naší dispozici, může neustále růst: adekvace mezi obojím však nenastane nikdy.“ (Patočka, 1992, s. 159 – 160)

„Důsledný a promyšlený jazyk není nic jednoznačného. Jsou možné různé soustavy konvencí, lidský duch konstruuje nové a nové matematické a logické soustavy. Jazyk a s ním i zkušenost rostou v dějinném procesu. Aby zkušenost mohla být jemnější a širší, je třeba konvenčních soustav stále složitějších, propracovanějších, formálnějších. Věda je tak skutečně dobře udělaný jazyk, ale ještě lépe vyjádřeno: jazyk, který se dělá, tvoří.“ (Patočka, 2007, s. 38 – 39)

„Jazyk je historie, nikoli jednorázová struktura; není dán, nýbrž tvoří se akty našeho úsilí, které směřují k stále větší úplnosti a obsažnosti, aniž kdy může být zaručena všeobsáhlost; tak na rozdíl od pasivních smyslových daností zvířete vnímá a chápe člověk stále nový a nový význam.“ (Patočka, 2007, s. 40)

„Celá řeč předpokládá časový horizont vlastní člověku, horizont pokračující zkušenosti, který je předpokladem vší paměti a vzpomínky, jež se v něm teprve mohou usidlovat a jej obsazovat a zabydlovat; spolu s časovým horizontem však předpokládají neméně ono obecné ohrožení, které je vlastní bytosti časově existující její odkázanost na věci a přitom distanci k věcem.“ (Patočka, 2007, s. 41)

„Metafyzika nemá samostatný předmět; kde se domnívá takový mít, ukáže věcná i logická analýza brzy, že běží pouze o fikce, zaviněné hlavně schémata naší řeči, jimž neodpovídá žádná realita. Tak je domněle transcendentní realita, domnělé metafyzické faktum převedeno na prosté, empirické faktum přírodní a jazykové a vzniká úkol vytvořit nemetafyzický jazyk, který by nesváděl k nesrozumitelným metaforám a fíkcím.“ (Patočka, 2007, s. 34 – 35)

„Takové fikce řeči jsou, jak se ukazuje, veškeré staré metafyzické pojmy. Jsou to ideje nejen ve smyslu vyšších, pravých realit, nýbrž rovněž ve smyslu čistě logických entit, universalí, esencí, hodnot a jiných kvaziobjektů; přesná řeč, která nečiní nic jiného, než že se snaží být strukturním vystižením, strukturním analogem reálních fakt, obejde se bez všech těchto fikcí.“ (Patočka, 2007, s. 35)

3.4 Studie o Masarykovi

3.4.1 Masaryk a náboženství

„Masaryk se narodil jako věřící a věřícím zůstal navzdory tvrzení některých odpůrců po celý život. Od narození se pohyboval v katolickém prostředí, ale toto vyznání opustil v roce 1871. V roce 1880 se dal zapsat do reformované evangelické církve. Tento filozof, který se zabýval mnoha různými oblastmi, se věnoval i originálním teologickým úvahám, které zaměřil třemi směry: na osobní praktikování náboženství, na sociální úlohu náboženství a konečně na jeho úlohu historickou. (Soubigou, 2004, s. 75)

„Masaryk se zajímal o francouzského spisovatele Ernesta Renana. Masaryk se v Renanovi v mnohém podobá: oběma se zpočátku dostalo náboženské výchovy. Oba v jednu dobu nastoupili na cestu, která by je bývala mohla dovést ke kněžství. Oba na prahu dospělosti zažili vážnou náboženskou krizi. Masaryk i Renan projevovali velké zájem o dějiny náboženství, zejména křesťanství. Oba uznávali vliv Herderovy filozofie na studium dějin národů. Oba také projevili stejnou intelektuální odvahu, když šlo o to hájit stanoviska, která akademické a univerzitní kruhy považovaly za heterodoxní. Renan v Masarykovi rovněž probudil vnímavost k problémům židovského společenství, která našla uplatnění o více než dvacet let později. Zájem o Renana však nebyl bezvýhradný. T. G. Masaryk některé aspekty Renanova díla také ostře a znalecky kritizoval.“ (Soubigou, 2004, s. 35)

Patočka (1991, s. 6) ve svém rozboru Masarykova a jeho díla uvádí: „Masarykovo myšlení se vztahuje převážně na společnost a lidské individuum, které

v ní žije a se rozhoduje. Masaryk je především civilizátor a organizátor.“ Patočka (1991, s. 6) dále tvrdí, že Masarykova filosofická aktivita je založena na přesvědčení, „že evropské lidstvo prochází vleklou duševní krizí, jejíž kořeny je nutno sledovat hluboko do minulosti, až k samým počátkům moderního myšlení.“ Hlavním příznakem této duševní krize je sebevražednost. Patočka (1991, s. 11) ve svých studiích uvádí, že sebevražednost byla zapříčiněna tehdejší beznábožností, jež byla součástí moderního myšlení a moderní filosofie. Jak uvádí Kohák (1993, s. 28), „pro Masaryka nebyly dramaticky rostoucí počty sebevražd prostě fakt, nýbrž symptom. Devatenácté století bylo přece érou pokroku. Kdy ztratilo víru v království Boží jako transcendentní skutečnost, mohlo se vyhnout zoufalství nad špatnostmi světa pouze důvěrou v budoucnost, která je překoná. Když pak ztratilo jak romantickou víru ve schopnost přírody být vůdcem na cestě pokroku, tak osvícenskou víru, že tímto vůdce může být rozum, našlo si devatenácté století vůdce ve vědě. Z této perspektivy se pak zlo jeví jako projev zaostalosti, která je postupně překonávána pokroky vědy a technologie.“

Kohák (1993, s. 30) přichází s Patočkovou interpretací Masarykovy krize a tvrdí: Základem krize moderního rozumu je jeho odcizení od veškeré živé zkušenosti světa dobra a zla – ironií je, že Masaryk o něm mluví jako o světě zdravého rozumu. Moderní člověk je natolik uzavřen v sebou samým vytvořených teoriích a zájmech, že už nevidí prožívanou skutečnost.“

Patočka (1991, s. 11) říká, že pro Masaryka „je náboženství především cit důvěry a lásky v odevzdanosti světu a svým úkolům.“ Masaryk také vyzdvihuje úlohu citu v náboženství. Cit je ve vnímání náboženství nejzásadnější. „Pro Masaryka je náboženství vzpruhou aktivního života.“ (Patočka, 1991, s. 12)

Jak Patočka (1991, s. 13) tvrdí, „v Masarykově pojetí náboženství jest rozeznávat složku subjektivní a objektivní; subjektivní složka, toť ona optimistická důvěra, již je náboženský člověk nesen ve své činnosti, stránka objektivní je theologický názor o podstatě Boha a světa, o bohu, vysoko povzneseném nad tento svět, jako samostatné inteligenci a absolutní moci.“

Patočka (1991, s. 17) přibližuje Masarykův přístup k náboženství následovně: „Masarykovo náboženství je hlavní osou jeho myšlení. Je u něho celkovou životní atmosférou; náboženské cítění hraje v jeho životě od počátku roli spiritus agens. Není pro něho takřka myslitelný svět bez poměru k osobnímu Bohu; skrze tento poměr teprve chápe smysl světa a pojímá lásku k němu, speciálně k lidem. Radikální subjektivismus pak Masaryka odstrašuje jako rouhání, poněvadž takřka nadřazuje subjekt Bohu.“

Víra má dle Patočky v Masarykových myšlenkách důležité postavení. V této souvislosti Patočka říká: „Víra ve smyslu absolutního spolehnutí není teoretickým, nýbrž daleko spíše praktickým stanoviskem; je věcí osobního rozhodnutí, jež nespočívá v argumentech ani nevyplývá z teorií, nýbrž spíše k nim vede a explikuje se ve specifických názorech světového celku. Masaryk zdůrazňoval ustavičně, že víra musí být kritická.“ (Patočka, 1991, s. 20)

Masaryk byl tedy věřící, ale nijak zásadně se navenek ve věci náboženství neangažoval. „Ve vztahu k náboženství stojí Masaryk stranou. V roce 1880 vstoupil do evangelické církve, ale počínal si tak vlažně, že se z něj tato církev nikdy nesnažila dělat svého představitele. Nikdy v ní nezastával sebemenší funkci a bohoslužeb se účastnil jen výjimečně. Jeho náboženství bylo velice osobní. V metafyzickém hledání záruky smyslu jednání, když se dovolává „prozřetelnosti“, aniž se blíže snaží zjistit, co to vlastně znamená, se neurčitě inspiruje Pascalem.“ (Soubigou, 2004, s. 149)

3.4.2 Masaryk a česká národní filosofie

Patočka (1991, s. 23) považuje za počátek české filosofie vznik společného státu Čechů a Slováků po první světové válce. Masaryk se zabýval především marginální evropskou filosofií. Jeho studium bylo zaměřeno převážně na slovanskou filosofii, tj. českou, polskou a ruskou. „Masaryk instinktivně pociťuje a intenzívně prožívá

souvislost politické situace a myšlenkového vzepětí, i když je vykládá dobově podmíněnými schématy, většinou čerpanými z pozitivistické myšlenkové zbrojnice: mluví o podmíněnosti praxe teorií, o vědeckém základě politické činnosti, o vnitřní revoluci, na kterou jediné lze spoléhat ve skutečné historii, tj. v politické akci, které běží o svobodnou podstatu člověka, filosoficky podstatné nahlédnutí, že politická skutečnost a filosofické porozumění, jsoucnu v celku musí být ve vzájemné shodě, protože jsou v podstatě totéž.“ (Patočka, 1991, s. 25) Masaryk byl ve svém myšlení v opozici vůči Kantovi. Ve své filosofii byl Masaryk ovlivněn z části Comtem a z části Brentanem.

Patočka (1991, s. 32) zmiňuje Masarykovo pojetí demokracie z theologického hlediska. „Demokracie je ne už pouze státní forma, nýbrž ona theistická metafyzika, odpovídající mravní povaze lidské skutečnosti. Tato metafyzika, toto pojetí člověka, jako v podstatě mravní bytosti, takové, že k její povaze náleží vůle k kázněné vůli všech, kvůli, která neznásilňuje druhé, ale znamená vládu nad sebou neméně než nad vnějším světem – je zároveň řešením krize.“

Patočka (1991, s. 38) uvádí: „Masaryk není demokrat ve smyslu velmi běžného většina je pravda a kvantita je pravda, že je přímo nepřítelem, životním protivníkem všeho, co by mohlo odpovídat takovým maximám; že celý jeho život je boj proti většinovému mínění, proti záludně se vnucujícím náladám společnosti, proti oblíbeným nekriticky přijímaným názorům, tradicím, kolektivním mýtům. Jenže Masaryk nebuduje filosofii, která se opírá o tyto fenomény, nýbrž sám přijímá z rukou své doby pozitivistický předpoklad – třebaže je to předpoklad vnucující se pod pláštěm vědy, tedy kritiky a její kázně.“

Patočka (1991, s. 43) se vyjadřuje k Masarykovu pokusu o pozvednutí české filosofie na filosofii světovou následovně. „Masaryk poskytuje na místě, kde by měla nastoupit ona skutečná filosofie, v níž národ mluví k celému myslícímu lidstvu, pouze náznaky postřehů a první náčrtky problematiky. Vcelku snad lze říci: Masaryk vypracoval s velkou původností podmínky, za nichž marginální filosofie, filosofie vlastního jádra západní Evropy ve svém působení, své existenci mimo toto jádro, by

se mohla včlenit do tohoto jádra a stát se tak zároveň plnokrevnou i národní filosofií – ale tuto filosofii samu vytvořit se mu nepodařilo.“ Hlavním předpokladem k tomu, abychom dokázali pochopit filosofii češství je filosofické pochopení Německa.

Patočka (1991, s. 51) tvrdí: „Masarykova filosofie češství a světové války tvoří sice jeden velký náběh k nahlédnutí do toho, co jest – že však ztroskotává na nedostatku odvahy k samotnému filosofování, na pozitivismem sugerované nechuti k metafyzice, k tomu pojmout filosofii jako samostatnou, od pozitivní vědy nezávislou, nepostradatelnou činnost ducha.

3.5 Negativní platonismus

Jan Patočka ve svém díle *Negativní platonismus* říká, že pro 19. století a jeho filosofii je zřejmý odklon od metafyziky neboli odklon od náboženského nazírání na filosofii. Patočka vznesl požadavek na to, aby se objasnil vztah metafyziky a filosofie, a to jak z historického, tak z filosofického hlediska. Patočka (2007, s. 9 – 10) uvádí, že „metafyzika myslí nehistoricky a nehistoricky myslí, protože nemá a nezná dialektiky. Všecky její skutečné problémy jsou dialekticky řešitelné a metafyzika se rozplývá v nové logice, která vstupuje na její místo jako skutečná věda o univerzálním celku.“ Podle Patočkova názoru, je metafyzika pouhou nábožensky založenou filosofií, která vedle moderních přírodních věd pozbývá na významu.

Patočka se v podstatě shoduje s názorem, že tradiční metafyzika dospěla k hranicím svých možností. To však neznamená, že by chtěla přenechat problém celku světa speciálním vědám. Pokud by tak metafyzika učinila, jistě by to vedlo k zploštění lidského života. Dále by to také znamenalo, že životy jednotlivců by byly soustředěny pouze jejich konkrétní subjektivní cíle bez existence dimenze transcendence. Patočka se také táže, jestli je možné, aby filosofie, nezávislá na pozitivních vědách, byla schopna ustát konec metafyziky. (Hejna, 2004, s. 16)

„Moderní metafyzika pokouší se pouze – s pramalým zdarem – vzít si zpátky od theologie svůj zapůjčený majetek: spojení s theologií je jen etapa života metafyziky a theologie sama se nyní od ní někdy distancuje.“ (Patočka, 2007, s. 13) „Podstata metafyziky, jak ji vytvořili Platón, Aristotelés, Démokritos, spočívá v tom, že na sókratovskou (či předsokratovskou) otázku je podávána opět odpověď, kterou filosof hledí vyvodit z otázky samé. Jiné, vyšší než běžné, konečné a utilitárně praktické vědění se rozvíjí, distinkce odhalená prafilosofií má zůstat, veškeré jsoucno, universální celek, má být transcendováno, ale toto nové vědění má opět být předmětné, obsahové a kladné. Nevědoucnost je forma vědoucnosti, nové vědění je ve vyšším smyslu pozitivní, v domnělé nevědomosti se odhaluje právě vědění pevnější než cokoli na zemi a na nebi.“ (Patočka, 2007, s. 19)

Jan Patočka vyzdvihuje ideu na elementární komponentu lidského života. Idea člověka řídí, idea člověka ovládá a směřuje. „Idea jako pramen absolutní pravdy je zároveň pramenem všeho jsoucího a v tom všeho života; proto je stát také podstatně státem výchovy, která vede člověka k ideji, která celý jeho život z hlediska ideového reguluje a v němž svoboda, která je vždy v nejhlubším smyslu svobodou k pravdě, je společensky spravována, protože zde pravda sama v pozitivní, předmětné, zachytitelné podobě jest, existuje.“ (Patočka, 2007, s. 21 – 22)

Patočka se vyjadřuje k metafyzice následovně. „Nový poslední lesk metafyziky přinesl několik nových objasnění o metafyzice. Ukázal především její dotud skrytý humanismus, její antropocentrismus, pretenci postavit člověka, nebo dokonce jen rozhodnou jeho stránku – subjekt, ducha – do středu a na vrchol universa.“ (Patočka, 2007, s. 28) „Metafyzika ukázala se nyní antropologickou, protitheologickou, historickou. Stala se teorií vstupu člověka do definitivního věku zralého lidství a případně výzvou, aby se vkročilo do tohoto věku i tam, kde chodí dějin, vykládaný metafyzicky ve svých proměnlivých znameních a formách znovu a znovu, se dosud pozdí.“ (Patočka, 2007, s. 29) „Metafyzika vyústila svou pretencí na celkové pochopení veškerenstva v rozpornou problematiku integrálního humanismu. Metafyzika předpokládá celým svým založením transcensus přes veškeré světové jsoucno; ale tento transcensus ji má pozvednout k novému pravému jsoucnu čili

v obvyklém případě (teologicky založeném) o božském jsoucnu. Vědě o božském je metafyzika.“ (Patočka, 2007, s. 34)

„Moderní etapa metafyzického myšlení vytváří antinomii: metafyzika chtěla být vědou o absolutním objektu, ale pro samou vůli k absolutnosti a objektivitě to nepřivede k žádnému objektu vůbec.“ (Patočka, 2007, s. 36)

Metafyzika říká, že „řeč, která má mít smysl, může vyjadřovat, tj. obrážet, reprodukovat pouze objektivní fakta, reální předměty, jinak: že smysl řeči je označovat věci a nic jiného, že mimo oblast této reprodukce, (a jejích prostředků) jazyk je pouhá kumulace bezvýznamných slov.“ (Patočka, 2007, s. 37)

„Z jazykových znaků jsou jedny určeny k označování věcí, druhé jiných znaků; z jazykových výrazů, výroků, jedny mají předmětný smysl, tj. vyjadřují fakta (skutečná nebo neskutečná; [tyto výroky] jsou proveditelné nebo vyvratitelné zkušeností smyslovou), nebo jsou výrazy naopak beze všeho obsahu faktické, pouhé sestavy konvencí, které jsou zvláště důležité: jejich pomocí je jedině možná souvislost výroků, důslednost, bezspornost. Logika a matematika se skládají úplně z takových bezobsažných, ale smysluplných výrazů, bez kterých by nebylo možno vědět, zdali si neodporujeme, klademe-li více různých výroků, zdali tedy vůbec mluvíme (neruší-li jeden výrok druhý).“ (Patočka, 2007, s. 37 – 38)

Podle Jana Patočky (Patočka, 2007, s. 43) je základní zkušeností lidské bytosti, která není podřízena smyslové zkušenosti, zkušenost o svobodě. Tato nesmyslová zkušenost se odlišuje od smyslové zkušenosti tím, že není fakticky uchopitelná a není součástí žádného širšího kontextu. Patočka dále uvádí, že zkušenost je věcí svobodné volby. Jako jedinci si můžeme vybrat, zda danou zkušenost přijmeme a podstoupíme ji, nebo zda tuto zkušenost odmítneme a budeme se jí snažit dobrovolně vyhnout. Patočka tvrdí: „zkušenost, kterou máme, je vždy zároveň zkušeností, která má nás.“ (2007, s. 43)

Patočka dále tvrdí, že zkušenost je přímo ovlivňována negativními zážitky. „Pro zkušenost svobody jsou rozhodující negativní zážitky, které ukazují, že veškerý obsah pasivní zkušenosti je mizivý, uplývající, nicotný; které ukazují, že je možno suspendovat víru nejen v každou jednotlivou sensuální zkušenost nebo každé sensuální pásmo, nýbrž že je možno i celé já podléhající smyslové pasivnosti nechat pod sebou jako pouhý předmět pozornosti a studia; které ukazují, jak původně neskutečné, nereální, fantastické, pouhý výtvar, může být důležitější, významnější než pouhá pasivní realita, že ji může osmyslovat.“ (Patočka, 2007, s. 44)

Jak uvádí Hejna (2007, s. 16 – 17) „základním motivem, který zakládá metafyzické tázání, je podle Patočky vztah k celku světa. Tento vztah ovšem vyžaduje překročit vše dílčí a jednotlivé. Tato zkušenost transcendence je však zároveň zkušeností svobody, zkušeností odpoutání, uvolnění od všeho jednotlivého, jež nás dosud spoutávalo; je to zkušenost člověka se sebou samým jakožto bytostí, která není vázána k tomu, co je dáno, která je s to jakoukoli fakticitu překonat a být vůči ní svobodná. Hlavní poslání metafyziky Patočka spatřuje v této její osvobozovací funkci; ale právě zkušenost svobody nám ukazuje, že celkovost světa je třeba pojmut jinak, než jak to činí tradiční metafyzika.“

Patočka v Negativním platonismu (2007, s. 46 – 47) uvádí, že svoboda není entitou, která náleží výhradně aristokracii, ale je právě součástí života všech lidí. Bez svobody by totiž člověk nemohl být člověkem. Bez svobody by byl člověk nedůstojný, jinými slovy, jeho život by postrádal lidskou důstojnost. Patočka říká, že lidská důstojnost nepochází z povahy člověka, jakožto nejsilnějšího a nejmocnějšího mezi živočichy, ale právě ze svobody. Pokud by tomu bylo jinak, „člověk by sice mohl zachovávat konvence společenské spolupráce a solidarity, ale v podstatě a v intimitě svého ducha by věděl o své ubohosti – o ubohosti svého postavení bytostí smrtelné, věděním omezené, vystavené náhodám kosmického a sociálního kontextu – beze vší kompenzace krom víceméně legitimní pýchy mocenského konkurenta, který sice dokáže mnoho, ale konečně musí vždy být poražen. Činí-li si však svoboda nárok na všechny lidi, pak nemá smyslu považovat ji ani za výsadu, ani za úskok vládnoucích, aby legitimovali sebe a odvrátili druhé od starostí bližních.“ (tamtéž)

V souvislosti se svobodou se Patočka odvolává i na Platóna: „Platón využil svobodu jako transcensus od smyslového k transcendentnímu jsoucnu, od zdánlivého k pravému. Mezi oběma světy zprostředkovala dialektika duchovní proces zavěšený na dvou pilířích, smyslovém a nadmyslovém, a dovolující vzestup od sensuálního k nadmyslovému i sestup od nadmyslového k sensuálnímu. Vzestupná dialektika je hledání nepodmíněného a nadrozporného nad podmíněným, nejednotným a rozporným. Sestupná ukazuje, vycházejíc z jednotného, nadrozporného a nepodmíněného, genezi mnohosti, vzájemné vztážitosti mnohého, a tím i (relativích) rozporů. (Patočka, s. 2007, s. 47 – 48) Patočka říká, že Platón tímto prvně popsal metafyziku a sestavil systematické pojmy. Rozhodně tímto způsobem poznamenal vývoj a směřování filosofie.

Patočka rozlišuje mezi interpretací lidské zkušenosti a metafyzikou. „Interpretace lidské zkušenosti je však něco zásadně jiného než metafyzika. Zatímco metafyzika objevuje nové universum vycházejíc z našeho a transcendujíc je, výklad zkušenosti objevuje, odhaluje, projasňuje tento náš daný živý svět, v něm odkrývá, co dosud bylo skryto, jeho utajený smysl, jeho vlastní strukturu, jeho vnitřní drama.“ (Patočka, 2007, s. 51)

Patočka komentuje Platónovo pojetí jsoucna a nejsoucna následovně: „Jako relační pojem, jako vztah mezi jsoucími věcmi se nejsoucno dá fixovat a zachytit; ale Platón též věděl, že nejsoucno se skrývá, že je podstatně v skrytu a že se nám původněji než jako pojem, do něhož je hledí zaklín naše zpředměťující myšlenka, jeví jako moc určující náš život.“ (Patočka, 2007, s. 60)

„Lidská svoboda není nic jiného než druhá stránka transcendence Ideje. Každý náš konečný prožitek, každá věc, která se může vyskytovat v našem konečném, uzavřeném obzoru, je toliko výrazem toho, že se nedosahuje k Ideji, a Idea je nevyřknutelná a neuchopitelná, je věčným tajemstvím právě z toho důvodu, že žádná skutečnost ji nevyjadřuje, že žádná se jí nepodobá, že každá je k ní neadekvátní.“ (Patočka, 2007, s. 61) „Idea, jak my ji chápeme, je jediná non-realita, která nemůže být výkladově odvysvětlena jako konstrukce z pouhých realit; není předmětem

kontemplace, poněvadž není vůbec předmětem; je nezbytná k pochopení lidského života, jeho zkušenosti o svobodě, jeho vnitřní historičnosti; ukazuje a osvědčuje se jako stálý apel k překročení pouhé dané předmětnosti a věčnosti, jehož vnějším překladem je lidská tvorba a stále opakované úsilí vybřednout z úpadku, k němuž nás odsuzuje setrvání v pouze daném.“ (Patočka, 2007, s. 66)

„Filosofie záporného platonismu je chudá, poněvadž ví jen o jednom a toto jedno nesděljuje přímo jako věcnou znalost, která je ve světě k dispozici, a na kterou lze proto vždy ukázat a odkázat. Je však také bohatá, poněvadž zachovává člověku jednu z jeho podstatných možností, totiž filosofii, očištěnou od metafyzických nároků; ukazuje, kde ji nelze žádným jiným duchovním elementem, teoretickým či praktickým, z její nejvlastnější domény vypovědět; zachraňuje člověku dále možnost opřít se o pravdu, která není relativní a světská, i když nemůže být formulována kladně a obsahově, ukazuje, co pravdy je na odvěkém metafyzickém zápasu člověka, na jeho boji o cosi povýšeného nad přírodnost a tradičnost, na zápase o věčné a nadčasové, na stále se obnovujícím boji proti relativismu hodnot a norem, a to při současném přitakání myšlenky o základní historičnosti člověka a relativnosti jeho orientace v okolí, jeho vědy a praxe, jeho obrazů života i světa.“ (Patočka, 2007, s. 68)

3.6 Češství

Dále bych se chtěl věnovat tomu, jak Patočka chápal pojem češství. „Podle Patočkova názoru národ je společenství, které se ustavilo historicky a které se uzavřelo na základě určitých dějinných událostí vůči jiným společnostem tak, že všechny podstatné společenské funkce se odehrávají uvnitř něho.“ (Patočka, 1997, s. 56)

„Člověk zaklesává do hotových struktur. Přípravenost světa: svět je tu přede mnou ve své mnohosti, a v organismu, který neprohližím, ale kterým jsem. To náleží k naší původní receptivitě. Člověk nezačíná svou zkušenost nikdy od začátku, nikdy

nepřijímá chaos, ale svět. V tom je korelace člověka a světa. Proto přirozený svět. Není dílem našeho konání; toto konání je zapuštěno do něčeho před námi, co v nás i s námi funguje.“ (Patočka, 1997, s. 130)

V úvodu své knihy *Co jsou Češi?* Patočka (1992, s. 7) popisuje Čechy jako desetimilionový národ žijící ve střední Evropě, který se usadil na území, jež obklopují hory. Charakteristické pro tento národ je jistý paradox, o tomto národě se v sinusoidách napjatě debatuje a je o něho enormní zájem nebo se o něm zarytě mlčí, což je poněkud zahambující. Čechy dále hodnotí jako svérázný malý národ, jehož řeč je poměrně nesrozumitelná a jehož problémy jsou pro okolní svět nezajímavé a triviální. Patočka tvrdí, že velikost území sice souvisí s velikostí národa, ale v tomto ohledu je to souvislost čistě kvantitativní. Mnohem důležitější je úloha daného národa ve světě, ta určuje jeho faktickou velikost. Toto Patočka názorně ukazuje na Holanďanech, kteří ať žijí na nerozsáhlém území, nemůžeme rozhodně nazvat malým národem.

Patočka (1992, s. 10 – 11) ve své knize přirozeně zachází i do historie. Tvrdí, že když se Čechy staly součástí habsburské monarchie, ztratily na významu a jejich problémy byly poněkud provinčního rázu. Hlavním předmětem toho období pro Čechy, byl boj za jazyk, za český jazyk. Tehdejší politika habsburské monarchie směřovala k utlumení českého jazyka, tím byl český jazyk zbaven možnosti jakkoli se rozvíjet. Boj o jazyk ovšem probíhal i v další rovině. Horní vrstva obyvatel rezignovala na používání českého jazyka v běžném životě, a tak byl český jazyk používán převážně nižšími vrstvami obyvatel. „Malé české dějiny jsou zápasem této zdola vybudované společnosti o vzestup a rovnoprávnost. (Patočka, 1992, s. 11) Tento boj byl dosti nerovný, jelikož proti nemajetným vrstvám obyvatelstva stála politická i hospodářská síla. I přes tyto nepříznivé okolnosti tento proces nadále pokračoval. Pro český jazyk bylo velmi důležité, že se v 80. letech 19. století podařilo ustavit české vysoké školství. Díky tomu nebyl český jazyk pouhým provinčním dorozumívacím nástrojem. Tento úspěch přinesl vlnu entusiasmů, jelikož přinesl vidinu dalšího kladného progresu. Patočka tedy vidí velikost češství v tom, že tento naše společnost byla utvořena zdola. Netýká se to pouze mluveného jazyka,

nýbrž i pole literárního, uměleckého, vědeckého, hospodářského, atp. Dle Patočky (1992, s. 14) je „moderní češství neoddelitelné od sociálních jevů vzestupu nižších vrstev a jisté nivelizace evropské společnosti od konce 18. století.“

Patočka ve své knize *Co jsou Češi?* (1992, s. 30) jmenuje několik milníků a několik významných postav českých ději. Prostor přirozeně věnuje také největšímu z Čechů, Karlu IV. Patočka, mimo jiné, oceňuje slavismus Karla IV, který však byl orientován na západní kulturu. Zajímavý je přístup k náboženství, který prostupoval tehdejší dobou. „Byla to touha po církevní reformě a nový pocit náboženské odpovědnosti každého jednotlivého křesťana, tedy také laika; laik se stává vůči sobě samému nábožensky náročnějším, jeho zbožnost intenzivnější, jeho mravy přísnějšími, chce však také, aby jeho křesťanským přáním a snahám byla přikládána větší váha než dosud.“ (Patočka, 1992, s. 31)

Po smrti Karla IV, dle Patočky: „byly Čechy politicky, světsky vytlačeny z centra, ale získaly opět svůj význam, tentokrát v hrozném smyslu – v oblasti duchovna, ve velkém povstání proti šlechtickému a církevnímu křesťanství, které se odehrálo na jejich půdě v patnáctém století.“ (Patočka, 1992, s. 32)

„Čtrnácté století, v západní Evropě století krizové, kdy všechno velké upadá a univerzální instituce se oslabují a rozpouštějí, je pro Čechy vzestupem. Vzestup se neukazuje v oblasti duchovní o nic méně zřetelně než v politické. V krátké době vzniká česká dvorská literatura, se všemi básnickými obory od cestopisné kroniky k alexandrovskému eposu a artušovským básním, románům a zaníceným legendám ve veršované formě, zčásti velmi rozsáhlé skladby, lyrika a duchovní drama.“ (Patočka, 1992, s. 33)

Velmi zajímavé je historické porovnání přístupu ke křesťanství u lidí, kteří na českém území žili od 13. století s lidmi žijícími na tomto území v současnosti. „Jako těžiště svaté říše byly Čechy nejkřesťanštější ze všech zemí; došlo tu již za Karlova života ke vzniku nejvroucnější laické zbožnosti, k dalekosáhlému připodobnění života světského životu duchovnímu a brzy k tomu přistoupila také theologická

učení, která pojímala církev nově jako korpus vyvolených, kteří svou vyvolenost vyjevují svým příkladným křesťanským životem.“ (Patočka, 1992, s. 35) V současné době je na českém území tendence taková, že dochází k úpadku křesťanství. To je ovšem opodstatněno historickým vývojem.

Významné je pro český národ období husitských válek. Tato významnost spočívá mimo jiné v mravnosti, jakou se vyznačovalo husitské hnutí. Patočka říká: „V době, kdy ostatní Evropa usilovala o humanismus a renesanci, Čechy se oddaly a plně obětovaly absolutnímu, mravně duchovnímu pojetí křesťanství, askezi ve světě. Tato reformní myšlenka křesťanského života, ač ne tak skvěle theologicky propracovaná jako německá reformace, ale co do mravní síly nemají sobě rovné, byla vybojována a uhájena proti celé Evropě – až do doby, kdy přišla reforma německá.“ (Patočka, 1992, s. 36) Dle Patočky je právě toto období nejvýznačnější v českých dějinách, právě tehdy dosahovali Češi největší velikosti. Obdivuje především s jakým odhodláním a fanatismem dokázali Češi čelit početnějšímu a vyzbrojenějšímu nepříteli.

Za velký historický problém označuje Patočka postavení českého jazyka v tehdejší společnosti. „Česky i německy mluvící tvořili dalekosáhle jednotnou frontu, byl také ve městech i na venkově podíl a vliv německé řeči stále citelnější. Na druhé straně byl katolický dvůr, jehož význam za Habsburků stále rostl, také mezinárodní a převážně německy mluvící a vysoká šlechta si zvykla nepoužívat na úrovni dvora české zemské řeči; staré české šlechtické rody, jako Rožmberkové, Pernštejnové, páni z Hradce, se staly nyní jazykově vlažnými a neurčitými.“ (Patočka, 1992, s. 53) Pokud postoupíme v dějinách kupředu, tak „ještě v 17. století existuje v Čechách mezinárodně významný duchovní život, ale ani jediný česky mluvící člověk se na něm nepodílí. Češi se zabývají lokálními a vlasteneckými záležitostmi a náboženskou propagandou v katolickém duchu.“ (Patočka, 1992, s. 58) Jak píše Patočka (1992, s. 64), „celá tato doba nemá ani jediného spisovatele, z něhož by stálo za to něco citovat, protože jsou to buď učené sbírky nebo literatura náboženská, popř. lidová literatura náboženského charakteru.“

Během 17. a 18. století byla česká národní identita značně ohrožena. „Provincializace Čech, jejich přeměna ve ždímanou daňovou houbu, která dávala obyvatelstvu čas a možnosti jen pro lopotnou obživu rodiny, zatímco bohatá šlechta se nedokázala pro zemi účinně exponovat a měšťanstvo upadlo do všeobecné krize městského stavu, to byla příčina pronikavé změny poměrů, která také zásadně změnila české dějiny. Češství je nyní neseno vlastně jen dělným lidem, přetěžovaným robotou, a pak vrstvou inteligence.“ (Patočka, 1992, s. 67)

Především pro šlechtu bylo užívání českého jazyka nepřirozené, mnohem častěji používali jazyk německý. Důležitý byl ovšem fakt, že myšlení šlechty bylo prostoupeno stavovskou opozicí. Na počátku 19. století „vznikala pozvolna nová stavba, nový národ, společnost, která byla v podstatě orientována zdola nahoru, protože šlechta následkem svého chladného postoje k jazykovému nacionalismu ztrácela stále více na významu, Zpočátku trpěl národ právě neustálým poklesem její autority. Je to tedy svérázná společnost, elementárně lidová, ale přitom konzervativní, dlouho bez jakéhokoli revolučního impulsu, opatrná, tápající, postrádající materiálních prostředků a jen s námahou si opatřující v omezeném rozsahu prostředky duchovní, ale selsky houževnatá a prodchnuta vůlí nedat se potlačit.“ (Patočka, 1992, s. 70) Tento boj se odehrával v době, kdy v tehdejší společnosti vládl německý jazyk. Byl to houževnatý boj obyčejných lidí za vzestup nejen českého jazyka, ale i za pozvednutí celé české společnosti. Tyto snahy nazývá Patočka tzv. malým češtvím.

Patočka v této souvislosti uvádí: „Barokní habsburská říše a Čechy v jejím rámci se ocitly, nazíráno z hlediska hlavního proudu evropského života, na vedlejší koleji.“ (Patočka, 1992, s. 73) Dále Patočka tvrdí (1992, s. 76), že „Češi jsou od osvícenství novým národem v tom smyslu, že tvoří na rozdíl od staré, jednotné a jazykově relativně indiferentní hierarchické české společnosti novou společnost rovnosti, která se definuje mateřskou řečí. Jde o společnost osvobozených sluhů. Ti se však neosvobodili sami, byli osvobozeni opatřením panovníkovým; smýšleli daleko méně radikálněji, než jejich osvoboditel – panovník. Uvědomovali si výhody osvobození, ale v jádru byli konzervativní, protože tradice, která je poutala k češtví, byla

původně protikladná jakémukoli osvícenství.“ Patočka tímto do jisté míry kritizuje společnost, že se nebyla schopna postavit panovníkovi a tím se sama osvobodit. Je svým způsobem zklamaný, že společnost nepřišla s nějakou revoluční aktivitou.

Patočka (1992, s. 78), mimo jiné, přichází s termínem jazykový nacionalismus. Ten se začal projevovat především ve střední a východní Evropě. Důvodem bylo plánované sjednocení jednotlivých národních jazyků (němčina, čeština, polština, maďarština, rumunština, chorvatština, atd.) pod jeden úřední jazyk – němčinu. Toto sjednocení ovšem nikdy nedošlo svému cíli, což se projevovali v již zmiňovaném jazykovém nacionalismu. Velmi důležitou roli sehrálo uvědomění si podstaty velikosti slovanského národa v rámci Rakouska, kde Slované byli většinovou skupinou. A ani mimo Rakousko nebyl vliv Slovanů malý, ba naopak. Patočka spojuje se zrodem naší literatury jména třech velkých protestantů – Kollár, Šafařík a Palacký.

Pro Patočku bylo podstatné to, že Palacký se ztotožnil s Bolzanovou myšlenkou o probouzení v Čechách jejich národní sebevědomí a to za pomoci na činy předků. Významnou roli sehrál Palackého výklad husitství, které „jistě vykládal zkresleně, ale přece se chopil nejvýznamnějšího jevu české velikosti a vyvolal v život vysoce ctižádostivou konstrukci o významu dějin Čech pro novodobou Evropu.“ (Patočka, 1992, s. 81)

Pro Čechy a češství byla, dle Patočky, klíčová také druhá polovina 19. století, kdy Češi „vytěžili ze zdánlivě liberální konstituce z roku 1867 všecko, co se z ní vytěžit dalo: ústavu vykládali ve smyslu uznání českého státního práva, dokázali vybojovat pro českou řeč v roce 1880 rovnoprávnost s němčinou v úředním styku v Čechách, prosadili zřízení české vysoké školy technické a pak rozdělení univerzity na českou a německou. Pak přišel boj o výlučné jazykové právo. V houževnatém boji o každou píď půdy se zápasilo o to, aby se Čech nemusel cítit občanem druhého řádu.“ (Patočka, 1992, s. 85) Bohužel toho nebylo nikdy dosaženo, nedošlo ani k česko-německému vyrovnání. Za pozitivní, Patočka, označuje ekonomickou situaci

na českém území ke konci 19. století. Uvádí (1992, s. 86), „na svou dobu značný hospodářský vzestup se mohl měřit s hospodářským vzestupem domácích Němců.“

Patočka jmenuje Masaryka jakožto jediného opravdového intelektuála konce 19. století a začátku 20. století. Tvrdí, že téměř všechny theologické a filosofické myšlenky byly přejímány od západních myslitelů. Byl to právě Masaryk, kdo mimo filosofických myšlenek přinesl na české území pozitivismus a sociologii. Patočka (1992, s. 88) Masarykovu politickou aktivitu popsal slovy: „dělal politiku z vyššího hlediska a z nehlubšího přesvědčení přispěl k rozbití Rakouska poté, co dlouhá léta pro jeho demokratizaci a federalizaci a co se ze zkušenosti vlastní a jiných přesvědčil, že je to marné. Masaryk byl výjimečný zjev, zcela mimo akademickou šablonu, ale také zcela izolovaný. Ale ani on nezanechal jedinou novou spekulativní myšlenku.“ Válku Masaryk vykládal „jako konflikt mezi tradičními teokratickými režimy, které byly založeny v zásadě na přežitých metafyzických principech středověku, a režimy moderně demokratickými.“ (Patočka, 1992, s. 99)

Pro Patočku (1992, s. 98) byl Masaryk: „smělý, rozhodný, po zralém uvážení důsledně a zásadově jednající muž, potud výjimečný zvláště v našich malých poměrech.“

V této souvislosti Patočka uvádí: „Široké kruhy českého obyvatelstva chápaly výsledek války a vznik samostatné republiky jako splnění svých národních přání, jako realizaci sekulárního programu, který vytyčilo již obrození, usilující o paritu s ostatními partnery v Evropě. Tento nacionalistický výklad se stal státu osudným. Znásilňoval jak domácí Němce, tak také Slováky ve jménu ústavy, která je z jejich hlediska odsuzovala k služebnému postavení v cizích zájmech.“ (Patočka, 1992, s. 100)

Podle Patočky (1992, s. 102) byl v období po první světové válce „šance vtisknout češství opět opravdu velkou evropskou úlohu, a tím dokončit dílo českého osvobození. Protože Československo by mohlo jako stát konsekventně domyšlené demokracie ve střední Evropě, s opravdovou důsledností také bráněný a až do

krajnosti odhodlaný, hrát důstojnou roli uprostřed evropské krize, mohlo by dokonce i při neúspěchu a vojenské katastrofě shromáždit morální energii pro budoucnost, která by mu umožnila, aby se v pozdější době nestalo pouhou hříčkou v rukou velkých sil poválečného období.“

„Je tragikou moderního češství, že jeho touha po tom vybojovat si houževnatou vytrvalostí v boji zblízka rovnoprávnost s velkými, byla v okamžiku, kdy se mu k tomu – neopakovatelně – nabízela historická příležitost, selháním průměrného člověka a slabého politika, jemuž svěřilo svůj osud, zmařena – asi provždy.“ (Patočka, 1992, s. 105) Tím člověkem Patočka míní Edvarda Beneše. Toho vinil za to, že upřel Čechům hrdě bránit jejich národní identitu. Národ, který léta bojoval za uznání svéprávnosti, nyní nemohl svěst rozhodující bitvu. A to i přes fakt, že tento malý středoevropský národ byl odhodlán čelit svému nepříteli. Patočka (1992, s. 105) Beneše kriticky popisuje oproti Masarykovi jako dobrého sekretáře, ale především jako slabého muže, který při rozhodování o naší zemi rozhodl (pravděpodobně definitivně) pro malost.

3.7 Patočkovy Komeniologické studie

Výchova byla předmětem filozofického zkoumání již od nepaměti. Počátky výchovy se tradují již od antického Řecka. I během středověku je výchově věnována jistá pozornost, především ve spojení s křesťanstvím. Byl to však Jan Ámos Komenský, který věnoval výchově nejvíce času a úsilí. Samotnou výchovu Komenský vyzdvihl na jinou úroveň. Výchova se tak stala předmětem filozofického zkoumání. Komenský věřil, že se zdokonalením výchovy je možné dosáhnout i změn ve společnosti. Patočka si tak Komenského pro své studie nevybral zcela z čisté náhody, nýbrž pro neoddiskutovatelnou kvalitu Komenského myšlenek. Patočka pak z Komenského myšlenek vycházel a to se následně promítlo v jeho přístupu k výchově.

Patočka byl kritický ke svým komeniologickým předchůdcům, kteří vysoce oceňovali Komenského pedagogické dílo, ale jeho úsilí, jeho pansofické, úsilí o vytvoření jednotné vědy a jeho úsilí všenápravné považovali za příliš fantastické. Patočka se zabýval Komenským nejen jako akademickým problémem. Vždy hledal odpověď na otázku, co může Komenský přinést dnešnímu člověku, co může Komenský znamenat pro naši přítomnou dobu. Patočka se věnoval Komenskému asi třicet let a napsal o Komenském zhruba 1800 stran textu. Nejsympatičtější je mě Patočkovo a také Komenského přesvědčení o tom, že promýšlením výchovných otázek lze přece jen přispět k nápravě také našich věcí lidských. Patočka říká: Je třeba uskutečnit duchovní konverzi, aby člověk netonul pozvířecku v momentální okamžiku. Je třeba otevřít se celku světa. (ceskatelevize.cz, online, dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>)

Studium celoživotní práce Jana Amose Komenského bylo pro Patočku velmi důležité. Komenský byl pro Patočku jedno z předních postav české filozofické (ale i pedagogické) tradice. Patočka chápal Komenského pedagogiku mnohem hlouběji „jako jeden z pokusů najít východisko z labyrintu doby obracením ducha k celku a řádu světa.“ (Gabriel, 1998, s. 437) Patočka se také velmi zasloužil o znovupřiblížení Komenského dědictví, ale také i o navrácení povědomí společnosti o Komenském jako o filozofovi a teologovi.

Patočka (1997, s. 22) rozděluje Komenského myšlení následovně. „Komenského přemýšlení o otázkách života a světa náleží do dvou kategorií, které jsou zároveň odlišné literární formou. První se vyjadřuje v nábožensko-vzdělávacích, většinou básnických kompozicích a pojednáních: jsou to většinou pokusy řešení otázek životních, naléhavých, vyznačených osobními akcenty, úzkostmi a duchovními útěchami a radostmi, které jsou tedy svědectvím osobní cesty, zkušenosti, dramatu. Druhá kategorie je soustavné přemýšlení o celku světa, o jeho uspořádání, o poznání tohoto řádu, o jeho využití pro věčné i časné blaho člověčenstva: systematika s nárokem na objektivní, ba absolutní platnost.“

Jan Patočka také rozebírá Komenského dílo *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Používá následujících slov, „Encyklopedie sama je myšlena jako velká odpověď k problému jednoty lidského vědění, hrozícího množstvím nesourodých poznatků rozpadnout se v mnohost bez jednotícího svazku. Jelikož vědění samo má význam univerzální, význam jednotící a shrnující, a jelikož má činit člověka univerzálním členem univerzálně reformovaného obecnství lidského vůbec, má tato encyklopedie dalekosáhlý praktický význam, a to ne tak po stránce vztahu k přírodě, jako po stránce společenské. Obrazem světa, který podává jeho encyklopedie, je jakýmsi spojením kosmického dramatu stvoření, pádu, rozkolu, zjevení, vykoupení a usmíření s pevným metafysickým schématem vrstev jsoucna, sestupných a vzestupných, které toto drama svým rozvíjením vytváří, a je tedy v jeho základě myšlenka jakési logiky světového procesu, světových dějin pojatých jako historie světů či vrstev jsoucna.“ (Patočka, 1964, s. 343)

3.8 Patočkovovo pojetí morálky

Patočka klasifikoval morálku ve dvou rovinách, morálku obecnou a morálku vědeckou. „Vědecká morálka, požadavek, aby ve vědě rozhodovala pouze diskuse kompetentních opřená o ryze věcné argumenty, je však tím, co v dnešní době stále pokračující specializace tvoří duchovní jednotu vědy.“ (Patočka, 2006, s. 259) „Na vědecké morálce je tedy nikoli snad v jednotlivých případech, ale v celku založen pokrok vědy a v tom implikován i pokrok techniky. Pokrok vědy implikuje, že vědec si nedá imponovat zastaralým pojetím vědy, rezultáty povýšenými na filosofické teze. Nedá se uvrhnout do morální krize nejen spojeným nátlakem politickým a sociálním, nýbrž také ne vnitřním nátlakem, kterým naň působí podezření z ideologické diverze.“ (Patočka, 2006, s. 260)

Potřeba otevřené filosofie musí tedy vědeckého pracovníka vést nezbytně před jiné duchovní možnosti, než je vědecká práce, a k uvědomění této šířky ducha, vědeckým dogmatismem, který se uzavírá v systematických rezultátech, omezované a zaškrcované. Vnitřní poukazy těchto věcí vedou pak nezbytně k solidaritě s jinými

duchovními přístupy ke skutečnosti. Morálka vědce, dle Patočkova mínění, implikuje tedy nejen solidaritu vědců v různých oborech, nýbrž i solidaritu vědce s otevřenou, kritickou filosofií a s jinými duchovními obory. Zvláště důležitá je však tato solidarita tím, že samotného vědce chrání před utonutím v intelektualismu, v neživé suchosti a universální racionalizaci, která je jedním z nebezpečí budoucí civilizace, v níž inteligence bude hrát stále důležitější úlohu.“ (Patočka, 2006, s. 261)

3.9 Péče o duši

Patočka (1992, s 71) se ve svém rukopisu *Evropa a doba poevropská* snaží uchopit duši z matematického hlediska. Charakterizoval ji následovně: „Duše odpovídá ve schématu přímce a ploše, jež jsou samy netělesné, avšak ohraničují tělesa vůči tomu, čím nejsou; jejím nejvlastnějším myšlenkovým cílem je matematicko, jež je v duši vlastně jen jako úběžník, neboť teprve duše jakožto první pohyb zná čas a s ním číslo v aritmetickém smyslu, číslo, jež může být počítáno, protože zde opakováním vzniká nekonečné množství jednotek.“

Patočka (1992, s. 72 – 73) také vymezuje roli, kterou duše má. „Duše je to, pro co má smysl dobro a zlo. Duše může sice existovat jen tehdy, když existuje dobro, neboť jejím základním pohybem je pohyb směrem k dobru, ale na druhé straně má i dobro samo jakožto cíl a úběžník všeho smysl jen tehdy, když existuje takový pohyb. Jen pokud existuje něco, co může stupňovat své bytí pohybem k dobru, je dobro účinné, tzn. jest. Duše tak nejen umožňuje pojetí celé hierarchie bytí ve smyslu dobra, tj. pojetí teleologické, nýbrž je zároveň ospravedlněním dobra, dává odpověď na otázku proč volit dobro, a nikoli zlo, proč pravdu, a nikoli zdání.“

Patočka (1997, s. 78) přirovnává péči o duši k boji, kdy říká: „duchovně odpovědný člověk, jenž bez ustání sám sebe vzdělává, by si měl neustále připadat jako na bitevním poli, kde může každou minutu očekávat, že bude muset nasadit vlastní život, a kde nikdy nesmí hledat pro svou lenost oporu v byrokratickém pohodlí a strojové subordinaci.“

Patočka (1997, s. 80) ve svém výkladu péče o duši zdůrazňuje i význam tělesného cvičení (gymnastiky). O gymnastice říká: „není tu kvůli péči o tělo jako takové, kvůli dobrému tělesnému pocitu a tělesnému výkonu samému; má být spíše prostá, praktická, má sloužit válečné zdatnosti, neboť odvážný člověk musí být připraven na tělesná nebezpečí, člověk je odvážný v těle, přestože duší. Prostý a odvahu podporující životní styl činí však zbytečným změkčilé zdravotnictví jakož i přebujelé soudnictví, obojí patří ke zvrácenému způsobu života, jenž se nesnáší s obcí spravedlnosti, kde každý to své skutečně činí+ být polovičatě, skomírávě vegetovat, být druhým na obtíž je zde nepatřičné; a každá služba tělu, jež se neprojevují kladně na duši, je s péčí o duši neslučitelná.“

Patočka (1997, s. 87) píše, že: „péče o duši zasahuje v prvním ohledu celek bytí, za druhé pak stát, podmiňujíc přestavbu, a za třetí je sebepoznáním, prohloubením, ovládnutím sebe sama. Každý ze tří zmíněných aspektů předpokládá oba ostatní, které se navzájem podporují.“

O duši Patočka (1997, s. 87) tvrdí, že jí lze porozumět pouze tehdy, pokud existuje bytí, které není fyzické, tělesné, není světem věcí a událostí kolem nás. Toto bytí ona sama odkrývá, je přístupné jenom díky jejímu vlastnímu pohybu, jejímu myslícímu sebeurčování a reflexi tohoto sebeurčování. Je to říše důvodů a původů. Říše důvodů je ale zároveň říší příčin a jejich řádu. Pravé bytí učí, z čeho věci pocházejí, netýká se pouze jejich časových vztahů. Duši nelze najít tak, že se ptáme na fungování života v člověku; lze ji najít jen tehdy, pokud neexistuje jen rovina reality a pokud opustíme obvyklý způsob, jak rozumíme působení, spojování a rozdělování, zhušťování a ředění, pronikání a odlučování, a vstoupíme na půdu neměnných jednotek s jejich komplikovanou, ale nanejvýš průhledně komponovanou strukturou, jež teprve vede k pravým příčinám, tj. důvodům, které samy vedou k původnějším, počátečním důvodům – jen tak lze odkrýt duši v její pravé podobě.“

Patočka (1997, s. 88) se o zkušenosti duše vyjadřuje následovně. „Spočívá v objevu, že existuje hloubka bytí, kterou člověk odkryje jen tehdy, když kráčí zcela

proti proudu a obecnému trendu reality, věčnosti. Tento protitah je sice obsažen v už v realitě samé, je podmíněn její komplikovaně rozpornou strukturou; ale právě duše ve svém vlastním pohybu tento náznak rozvíjí a proniká za realitu samu, aniž by se jí nechala zmýlit. Protože je však sama na realitu, věčnost, vázána a jej její součástí, musí v tomto protitahu překonat i svou vlastní realitu v tom smyslu, že nejen prohlédne smrti do očí, ale uvítá živoucí smrt ve vlastním životě a učiní z ní vehikulum svého sebeporozumění.“

3.10 Kacířské eseje

Právě toto Patočkovy poslední dílo mělo na Čechy značný vliv. Důvodem byla již třetí okupace v životě jedné generace Čechů. V tomto díle Patočka souhrnně popisuje své celoživotní pojetí lidské dějinnosti. V této knize o šesti statích Patočka pojednává o smyslu dějin; Evropě, jakožto o kulturně-historickém celku, vlivu techniky na společnost a o fenoménu globalizace.

Patočka (2006, s. 263) tvrdí: „věda a technika nemohou existovat bez vědecké morálky, vědecká morálka je příkaz věčnosti, tento příkaz nelze realizovat bez solidarity všech oborů, ale též ne bez solidarity s filosofií a s uměním i literaturou, s jejich problémem životního smyslu. Jakmile se věda stala ústřední výrobní silou, stává se tedy morální interes vědy zároveň reálním interese společnosti, kterou věda udržuje a nese. Morální požadavek svobodného vnitřního rozvoje a morální požadavek solidarity všech vážně interesovaných na ohledávání lidských možností přestávají být pouhými mravními požadavky, stávají se zájmem společnosti v jejím základu a jejím celku. Pohled na člověka shora, ze strany morálního požadavku, a pohled zdola, z hlediska jeho reální existence a prostředků jejího zajištění, začínají konvergovat.“

Dalším problémem, ke kterému se Patočka vyjadřoval, byla souvislost mezi vědou a morálkou. „Morálka vědce je tedy zároveň jeho cílové sebeurčení a definice jeho kolektivního zájmu. Ve vědcově morálce toto obojí splývá, aniž zájem přestával

být morálním a aniž morálka se stavěla proti zájmu (ovšem nemluvíme tu o zájmu individuálním, který vždy může odvádět do krátkozrakých, smysl vědcovy práce kompromitujících cílových určení.“ (Patočka, 2006, s. 265)

3.11 Věda a technika v Patočkových dílech

Věda, dle Patočky, začala hrát důležitou roli v životě lidí v období válečného konfliktu z let 1914 – 1918. „Na válce a ve válce se ukázalo, že věda umožňuje přežívání společnosti, že souvisí s bytím a nebytím, s bojem o život a o to, co společnost, její rozhodující vrstvy a exponenti považují za tak důležité, že za to obětují život. Je známo, jaký skok to znamenalo pro vědecké výzkumy na nejrozmanitějších polích přírodovědy, techniky, lékařství atd. Jakési vyvrcholení zažil tento směr vědotechnického vývoje zbráněním hromadného ničení, jež ohrožují existenci lidstva, dávají určitým společnostem okamžitý monopol moci, a je-li tento monopol ztracen, vytvářejí překerní odstrašovací ekvilibrium. Že podle principu heterogonie účelů odtud profituje vědecký výzkum vůbec, nevylučuje možnost, aby se věci nevracely nepřímo vždy do týchž kolejí.“ (Patočka, 2006, s. 255 – 256)

Patočka tak touto myšlenkou předběhl dobu, jelikož se jeho slova potvrdila – v Evropě se rozhořel nový válečný konflikt, druhá světová válka. Tato válka opět přinesla nezanedbatelný vědecký pokrok na všech vědeckých polích. Dle Patočky jsou vědečtí pracovníci pod společensko-politickým tlakem, kdy se od nich očekává, že budou plnit úkoly tak, jak si přeje zájem veřejnosti a nikoliv úkoly, které by rádi plnili sami vědci. Dále míní, že o konkrétních úkolech rozhodují v podstatě jedinci, jedinci disponující finančními prostředky. Pod vlivem finančních prostředků vědci často pozbývají svobodu jednání.

V této souvislosti Patočka uvádí: „Vědec, který nevyvine porozumění pro onen životní smysl, který sám ve svém oboru objektivuje a tím ruší, bude podstatně v nebezpečí dogmatizace vědy, bude v pokušení identifikovat její předměty se samotnou realitou, zatímco kontakt s opačným pólem mu zjednává naopak souvislost

s životním pramenem, z něhož i jeho vlastní objektivační činnost vytryskuje.“ (Patočka, 2006, s. 262)

„Veškeré úsilí o technické ovládnutí přírody, jež vzbuzuje naděje, že se člověk stane jejím pánem, je vlastně sebeabdikací člověka; člověk život přijímá, ale nežije sám za sebe. Neživé vstoupilo na místo živého, svět umělý vytlačil přirozený, člověk přestal stát v centru chápání života. To jsou důsledky faktu, že se nejen změnila představa světa, ale že tato změna zasáhla celkový náš poměr ke skutečnosti.“ (Dubský, 1997, s. 14)

3.12 Filosofie výchovy Jana Patočky

Výchovou Patočka rozumí kompletní a přirozenou integraci člověka do lidské společnosti za podmínky, že při tomto procesu bude předán kulturní obsah generaci nové od generace starší. Právě tato generace starší usilovně pracovala na kvalitě kulturního obsahu. Cílem je tedy předat co nejlepší a nejefektivnější poznatky, jež ona starší generace nabíla.

Patočka říká: „Za teorii výchovy se považuje pedagogika. Toto označení je odvozeno z řeckého slova paidagogos, tj. ten, kdo vodí děti, a má hned dvě nevýhody: jednak zužuje oblast výchovného zájmu jen na počáteční úsek lidského života, jednak pedagog podle tohoto vymezení je ten, kdo pečuje o mládež, a nikoli ten, kdo se zabývá teorií této péče. Stává se potom často, že slovo pedagog má dvojitý užití, na jedné straně označuje vychovatele, na druhé odborníka – vědce, zabývajícího se pedagogikou, tedy teorií výchovné praxe. (Palouš, 1991, s. 16)

A dále pokračuje: „Výchova je pro nás čímsi bytostně podstatným, totiž zásadně významným pro lidské bytí. Lidské bytí je účastí na bytí vůbec. Teze o bytostné podstatnosti výchovy může obstát jen tehdy, ukáže-li se, že bytí znamená onu zvláštní živost a onu zvláštní existenci pospolu, která je hlavním smyslem výchovného usilování.“ (Palouš, 1991, s. 18) Tedy bez výchovy by současná lidská

společnost nemohla fungovat, jelikož její fungování je na výchově založeno. Bez výchovy by v lidské společnosti zcela jistě došlo k úplné anarchii. Výchova tedy funguje jako jakýsi stabilizátor, který drží chování jedinců a skupin v určitých mezích. Už po celá staletí jsou vychovávaní vedeni vychovávanými k určitým návykům. Na základě toho, že má výchova již takovou dlouholetou tradici, se stala výchova předmětem zkoumání mnohých odborníků. Právě Patočka navazuje na celou řadu z nich, pokouší se vypořádat s jejich myšlenkami a zároveň přidat své vlastní osobité názory.

Edukace je dle Slovníku pedagogické metodologie (2005, s. 21) „soustava vzdělávacích a výcvikových činností a podmínek, které mají zušlechťující záměr a účinek v rozvoji kulturnosti v poznání, konání, hodnocení a dorozumívání se i porozumění si, společensky žádoucí pro kompetentní a seberealizační uplatňování forem důstojného bytí (pracovního i mimopracovního).“

3.12.1 Podstata výchovy

Filosofický slovník popisuje pedagogiku a vědu následovně, „Pedagogika se jako věda o výchově snaží popsat, zdůvodnit a spojit do systému kultury průběh výchovy. Předmětem výchovy je educandus, tj. nehotový člověk, v jehož konečné podstatě je uložena schopnost, potřeba a snaha o doplnění a v důsledku toho i vývoj. Mnohostrannou pomoc, která jí odpovídá, poskytují dospělí ve výchově. Jejím cílem je probudit, povzbudit a podporovat v tom, kdo má být vychován, existující a z nitra navenek vystupující vlohy v jejich růstu a v jejich bytostné integraci v celém člověku. To se má dít jak prostřednictvím bezprostředního výchovného jednání, tak i odpovídajícím utvářením výchovného prostředí, aby educandus byl schopen vést svůj život bez cizí pomoci jako osobnostní a sociální bytost s odpovědností dospělého.“ (Brugger, 1994, s. 300)

Patočka charakterizuje výchovu takto, „Výchova je formace lidské schopnosti k společenství takovým způsobem, aby kulturní obsah, jehož se starší generace

dopracovaly, byl předán generaci nové, která se stane tímto způsobem plnoprávným členem ve společnosti starších.“ (Patočka, 1997, s. 23)

Podle Pedagogického slovníku (Průcha a kol., 2003, s. 277) je výchova: „Proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji. Někteří autoři chápou výchovu jako plně řízený proces ovlivnění nehotového člověka pedagogem nebo institucí, naplněný snahou podřídít jej normám společnosti, ale i normám instituce apod. Jiní akcentují úlohu samotného vychovávaného jako subjektu vlastního formování a zvýrazňují podíl osobnosti na vlastním utváření. Třetí proud vychází při vymezení výchovy z interakce mezi pedagogem a žákem.“

Průcha charakterizuje současnou podobu výchovy. „Z moderního hlediska je výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimuluje jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“ (Průcha, a kol., 2003, s. 277 – 278)

Patočka během svého studia výchovy přišel s rozdělením výchovy na dvě podúrovně. Dle Patočky je důležité vnímat výchovu nejen jako celek, ale také je potřeba vnímat určité detaily. „Výchova je kulturní proces, který se odehrává v přírodním rámci. Žádný živočišný organismus nevyhází z rukou přírody zcela hotov, přes podivuhodné zjevy instinktu. Jsou zde dva pochody, kterým nic živočišného neuniká, zrání a učení. Zrání tvoří obecný rámec každého procesu učení; děje se automaticky, bez našeho přičinění, zatímco učení spočívá na individuální zkušenosti a zvyku.“ (Patočka, 1997, s. 22)

Patočka (1997, s. 22) soudí, že je to právě výchova, která řídí jednání a chování jedinců ve společnosti. Je zřejmé, že již takové základní vlivy jako společné pobývání členů společenství, hra s kamarády, soužití v rodině, atp. formují a utvářejí člověka. Patočka formování rozděluje do dvou kategorií na formování bezděčné a na formování uvědomělé. Formací bezděčnou je myšleno situace, kdy je člověk

vystaven vnějším vliv, které v něm přirozeně zanechávají jistou stopu. Formací uvědomělou je myšleno úmyslné a promyšlené vychovávání. Patočka (1997, s. 24) uvádí, že „dokonce bezděčný účinek formující lidi bývá někdy silnější nežli vlivy úmyslné.“ Podle Patočkova názoru se žádná společnost neobejde bez výchovy, tudíž je výchova pro společnost zcela esenciální funkcí. Dále uvádí, že vychovávaný se spolupodílí na výchově a určitá váha výchovy spočívá také na něm. Výchova také částečně napomáhá snižovat diferencovanost společnosti. Předpokladem kvalitní výchovy je specializovanost výchovy a to, že se v dané společnosti budou výchovou zabývat kvalifikovaní odborníci. Patočka uvádí následující předpoklady výchovy: 1) živí tvorové vznikají z přírody jako nehotoví. Nehotovostí je myšlena tvárnost daného živočicha. Je fascinující do kolika rozličných podob a kolika různými způsoby může být živočich vychován. 2) Dalším předpokladem výchovy je měnlivost organismu. Touto měnlivostí je myšlena fyzická stránka organismu a prožívání sebe sama.

Vývoj lidské bytosti Patočka popisuje v několika krocích: „Formování bytosti lidské je proces, který se odehrává v několika „poschodích“: nejspodněji máme přirozený rozvoj bytosti samotné s hlubokými zářezy, jež přirozeně se v jejím životě dostavují, jako je dospívání, dospělost, obohacení, ztráty a určité jiné základní prožitky. Potom vlivy okolí věcného a lidského, lidské činy, lidské úsudky, podněty. Z toho může vytrysknout úmysl chtít skutečně předat jistou životní formu, jisté statky, kterými společnost žije, chtít prostě formovat druhé úmyslně. Konečně může být úmysl předat životní formu spoluurčenou svobodou.“ (Patočka, 1997, s. 26) Výchova by dle Patočky neměla být drezúrou, neboli souborem zautomatizovaných činností. I když na druhou stranu připouští, že někdy je mírná drezúra potřebná a to i pro nejnadanější žáky či studenty. Hlavním činitelem výchovy by měl být sám člověk, který by se měl na procesu výchovy spontánně podílet. Člověkem Patočka samozřejmě chápe veškeré osoby, které se dostanou do kontaktu s vychovávaným a můžou mu poskytnout výchovnou lekci, která bude mít na daného jedince pozitivní vliv.

„Vychovávání má na mysli člověka vychovaného jakožto samostatné centrum, střed, který je schopen jisté samostatné činnosti, je schopen žít v jistých „vyšších“ souvislostech a v těch souvislostech prožívat a mít smysl své činnosti.“ (Patočka, 1997, s. 28) Patočka takto rozlišil lidské bytosti od ostatních živých organismů. Žádný jiný organismus není schopen podrobit své zástupce výchově. Takto se člověk zásadně od ostatních organismů odlišuje.

Patočka (1997, s. 32 – 33) chápe proces výchovy jako proces přírodní. Člověka pojímá jako organismus, který je systémem popudů a reakcí. Aby byly tyto reakce systematizovány, je třeba ovlivňovat zmiňovaný organismus výchovou. Výchova je tedy procesem zvykání, který se uskutečňuje prostřednictvím cvičení. Výchova se tak stává jakousi soustavou cvičení, vědomou a úmyslnou formací.

Patočka hovoří k výchově člověka takto: „Člověk, který má být vychován, musí být povzbuzen k samočinnosti. Proto žádné pevné metodické předpisy, žádný docela pevný program, nýbrž pěstování toho docela originálního, původního, tvořivého, co v každém člověku podle zásadního přesvědčení aktualitu je. Každý v podstatě jest tvořivý akt. Veškeré lidské vzdělání, veškerá lidská tvorba je sérií takových tvořivých aktů, které se všichni (de iure) zúčastní.“ (Patočka, 1997, s. 36) Patočka tedy preferuje výchovu, která je částečně založená na určité autovýchově. V každém jedinci vidí potenciál, který se dá donekonečna rozvíjet. Za základní považuje to, aby bylo s tímto potenciálem co nejlépe naloženo a aby dotyčný jedinec veden k jistému sebeuvědomění vlastní existence a vlastních schopností.

Patočka ve svém přístupu k výchově sympatizuje s myšlenkou, že by mezi vychovávaným a vychovatelem mělo dojít ke vzájemné symbióze. „Výchovou se uskutečňuje vzájemné proniknutí ducha vychovatelova s duchem vychovávaného, takže tvoří přitom v podstatě jenom jedno. A protože se to uskutečňuje ve výchově, není výchova nic jiného nežli pochopení, ba lépe, sebepochopení podstaty, skutečnosti poslední, nejzákladnější, kterou je duch. Teprve ve výchově, ve skutečném vzájemném proniknutí myslí přichází duch k svému sebeuvědomí, proto je

výchova vlastní završení světového procesu, je to kosmický proces.“ (Patočka, 1997, s. 37)

Patočka sympatizuje s myšlenkou, že ve výuce není potřeba přesných didaktických pouček ani abstraktního vyučování, nýbrž je potřeba, aby bylo vyučování vždy činné. Činností je myšleno to, aby žáci a i celá škola aktivně pracovali. Učitele považuje za řečníka, jehož slova mají plnit funkci živé gramatiky. Samotný výchovný proces ve všech svých stádiích tvoří celek, je jednotný. (Patočka, 1997, s. 37 – 38)

„Výchova je proces jednostranný, aspoň do jisté míry. Učitelova, vychovatelova výzva padá na živnou půdu. V čem je jednostrannost? V tom, že vychovatel vychovává vychovance a ne vychovanec vychovatele. Kompenetrace je jenom částečná a děje se jen z jedné strany. Vychovávaný přichází se svým novým fondem. Vychovatel respektuje tento nový fond a chce na vychovávaném, aby byl sám sebou, ne aby byl jím, a těmi myšlenkami, kterými žije vychovatel, má žít vychovanec jen do určité míry.“ (Patočka, 1997, s. 39) Pokud na tento problém nahlédneme i z jiného úhlu pohledu, tak dojdeme k závěru, že by bylo velice příznivé částečné ovlivnění vychovatele ze strany vychovávaného. Vychovatel by měl absorbovat důležité poznatky, které získá během procesu výchovy. Ty by měl následně zanalyzovat, poučit se z nich a najít vhodný způsob, jak své nové poznatky promítnou zpátky do výchovy, aby měl co nejpozitivnější efekt.

Patočka (1997, s. 41) přichází s pojmem pedagogická situace, který charakterizuje dvojím způsobem. Prvně z pohledu vychovatele a poté z pohledu vychovance. Z pohledu vychovatele rozlišujeme na tři základní impulzy, jež popisují vychovatelovo postavení. Patří sem: impuls objektivní, impuls k objektivnímu smyslu danému našemu životu ve vědě, umění, kulturní tvorbě vůbec, ke společnosti a impuls ke konkrétnímu jedinci (či konkrétním jedincům), který je podroben vychovatelovu působení. Dá se také hovořit o trojí lásce, či pozitivním impulsu, jež popisuje vychovatele. Pozice vychovance je podřízena pozici vychovatele; jinými slovy, jde o poměr odevzdání a autority.

Patočka (1997, s. 41 – 42) tvrdí, že vychovanec zápasí s vychovatelem. Není tím samozřejmě myšlen nějaký fyzický konflikt, nýbrž je tímto metaforickým zápasem myšleno napětí, které panuje mezi vychovancem a vychovatelem. Napětí je přímo úměrné procesu zrání u vychovance. Napětí může panovat i v situaci, kdy vychovanec a vychovatel mají mimořádný vztah a jeden druhého mají rádi. Jde o boj, který je sváděn o vliv na kreaci vychovancova života. Jde tedy o konkurenci mezi vychovancem a vychovatelem. Vychovanec je zodpovědný za svůj život, ale částečně je stále podřízen vychovateli. Patočka tedy zdůrazňuje roli vychovatele, jakožto osoby, která je pro výchovu naprosto nepostradatelná. Bez vychovatele by vychovanec nebyl schopen dojít cílů, které si vytyčil. Vychovanec funguje jako jakýsi usměrňující a korigující element. Výchova pomáhá jedinci, aby našel ve svém životě tu správnou cestu. „Výchova mu pomáhá v tomto hledání také tím, že jej nutí do určitých forem. Výchova nechce jenom rozvinout přirozené schopnosti, síly, jež samy sebou vykvetou a dají plod, nýbrž nutí člověka, aby svoji spontánnost, samočinnost, rozvinul určitým směrem; a v tomto procesu zápasu mezi okamžitými impulsy a okamžitým světem vyvíjejícího se vychovance a mezi pevnou ustálenou a zformovanou vůlí vychovatele se odehrává celý proces výchovy, v tom je i její konflikt. Výsledkem tohoto zápasu má být nikoli vítězství jednoho nebo vítězství druhého, nýbrž určitý kompromis, který lze považovat koneckonců spíše za vítězství vychovancovo, nikoli toliko, za vítězství vychovatelovo.“ (Patočka, 1997, s. 42) Podstatou zůstává, aby vychovanec byl originální, a aby se v životě uplatnil jako individualita. Výchova jistě nezamýšlí zunifikovat a zaškatulkovat veškeré jedince. Je to právě diverzita, která společnost posouvá ve svém vývoji kupředu.

Patočka tvrdí: „Mnozí určují výchovu tím způsobem, že výchova je proces přenosu z generace na generaci, v němž vzdělávací statky se znovu aktualizují a který se odehrává s jistým minimem vědomosti.“ (Patočka, 1997, s 26)

Patočka (1997 s. 15) si na úvod své knihy Filosofie výchovy klade tři základní otázky, které se týkají výchovy: 1) Jaký je smysl filosofie výchovy, 2) Jaký může mít filosofie význam pro výchovu a vychovatelství a 3) Čím může filosofie přispět

k výchově? K zodpovězení těchto otázek se staví skepticky. Není si zcela jist, zda filosofie jako abstraktní (spekulativní) věda může něco nového a podstatného, co by zásadně ovlivnilo výchovu. Preferoval by, kdyby se teorie výchovy zakládala precizním, přesným a určitým věděním, tudíž by se odpoutala od filosofie. Pracuje s myšlenkou, že by se ve výchově mělo postupovat například jako ve vědách přírodních. Kritizuje filosofii za to, že nebyla schopna zodpovědět a objasnit řadu klíčových problémů, a tak stala se nestala vědou odbornou, ale naopak neurčitou. Patočka také zmiňuje pozitivismus Augusta Comteho, který tvrdí, že: „filosofie nemá zvláštního oboru věděním, všechno to, co je v ni obsaženo, přijímá od ostatních věd a není skutečně žádným speciálním badatelským odvětvím. Pozitivismus totiž říká, že filosofie nemůže výchově přispět ničím, poněvadž nemá žádných poznatků nebo, pokud má, jsou čerpány z jednotlivých věd odborných.“ (Patočka, 1997, s. 8 - 9)

Dle Patočky: „Se žák nemá ve škole jenom naučit jistým prostředkům k určitým cílům, nýbrž má se naučit něco vyššího chtít. To, že člověk, který filosofuje, dovede skládat účty ze sebe samého. Zajímá se o sebe sama, zajímá se o cíle, které si klade, dovede o nich uvažovat. Člověk, který se snaží filosofovat, dovede nejen individuální cíle, nýbrž i cíle, pro které žije společnost a to než její složky zápasí mezi sebou, určitým způsobem definovat, jistým způsobem seřadit, dovede zachytit smysl společenského dění.“ (Patočka, 1997, s. 10.)

Patočka tvrdí: „Užitek filosofického věděním je jiný nežli užitek odborného, tak totiž, že ve filosofickém věděním se rozšiřuje život sám a získává nové obzory, získává sám sebe, zatímco v odborném věděním zůstává věděné a věděním odděleno, zůstávají tak dvěma věcmi, jež stojí proti sobě.“ (Patočka, 1997, s. 11) Dále uvádí, že není možné, aby věda a filosofie došly jakéhokoli sjednocení. A to i přes to, že jedna druhou často značně ovlivňují, jedna od druhé přejímá myšlenky a impulzy, se kterými pak filosofie nebo věda pracuje. Navzdory faktu, že je podobné sjednocení nereálné, mělo by být cílem člověk dojít ke sjednocení jeho věděním.

Patočka souhlasí s tím, že způsob výchovy a její směřování určuje stát. Pro výchovu má nastavena jasná pravidla a pro budoucí směřování výchovy má

vypracovanou koncepcí. Tato koncepce je založena na politické ideologii, která udává ráz výchovy. Je to primárně stát, který potřebuje výchovu, až sekundárně ji potřebují občané daného státu. Stát chce vychovávat své občany podle předem stanovené koncepce, a pokud chce pedagog působit výchovně, musí se s danou koncepcí ztotožnit. Výchova musí také respektovat společenskou normu a tradici. Patočka také považuje za nutné, aby vzdělání nebylo pouze jakousi nutnou a institucionální záležitostí, ale přeje si, aby každý jedinec přistupoval ke vzdělání s vlastním zaujetím a tak, aby se vzdělání stalo jeho primárním cílem. Jedině tak může být výuka kvalitní, pestrá a ve finále i prakticky využitelná. Jedině za předpokladu, že bude pedagog i žák přistupovat k výuce zodpovědně a entusiasticky, povede proces výuky správnou a žádnou cestou.

„Mnohdy se vychovatelův základní cit, základní emocionální impuls charakterizuje jednak jako láska objektivní k lidským možnostem a lidským výtvorům, na druhé straně jako láska k osobě, kterou máme před sebou, tj. k vychovanci. Jako další je to láska k individu, ke konkrétnímu vychovanci, přistupuje jako její širší a nutný korelát láska ke společenství, ve kterém vychovatel žije a se kterým je nerozlučně spjat. Vůči tomuto celku společnosti cítí vychovatel odpovědnost a v citu odpovědnosti vrcholí patos výchovy. To znamená, že není mu osud společenství lhostejný, že cítí nutnost své práce, ochrany a záchrany určitých statků pro lidské společenství.“ (Patočka, 1997, s. 53) Ve své podstatě se tímto aktem vychovatel obětuje pro dobro společnosti. Vychovatel se ztotožní s cíli, které jsou společností stanoveny a v tomto smyslu následně předává vychovávaným informace, které vedou k naplnění očekávaných cílů.

Patočka přichází s touto myšlenkou, „Výchova je zápas, který se odehrává v pedagogické situaci a při kterém vychovatel hledí přemoci původní přirozenou pasivitu, či lépe nesvobodu, kterou nachází u vychovance, a proměnit ji v podstatné prožití, v podstatnou spolupráci na tom smyslu, který vychovateli udává věčný cíl jeho činnosti. Žádnou výchovu však nelze považovat nejen za ukončenu, ale ani za zdárným způsobem založenu, když v ní není dán jistý stupeň uvědomění smyslu života.“ (Patočka, 1997, s. 55)

3.12.2 Možnosti a meze výchovy

Patočka (1997, s. 44) rozděluje možnosti a meze výchovy do třech kategorií. V první kategorii charakterizuje individuální schopnosti vychovance a vychovatele. V této kategorii jde především o nadání. Nadání je předpoklad daný přírodou, výchova nemůže míru tohoto předpokladu změnit. Je zde tedy mez, za kterou jít výchova nemůže a ani nedokáže. Do druhé kategorie Patočka zařezuje stupeň přirozeného vývoje, jímž je myšlen stupeň formovatelnosti. Patočka také tvrdí (1997, s. 45), „že každý dostává výchovu, kterou podle svého společenského zařazení je schopen dostat.“ Naštěstí není naše, česká společnost až tak zatížena třídní problematikou, a tak je u nás příležitost ke vzdělání pro všechny takřka stejná. Tím chce Patočka říci, že i jedinec z nejnižší sociální vrstvy může dosáhnout vysokoškolského vzdělání. Je to dáno tím, že v České republice nejsou extrémní rozdíly mezi jednotlivými třídami a také tím, že tu existují všechny společenské třídy. V jiných společnostech, kde jsou třídní rozdíly ostřejší je problematika dosažitelnosti vzdělání daleko větší. Poslední kategorii Patočka charakterizuje jako vzdělanostní úroveň společenství. Vychovancům by se měla předávat především vzdělanost domácí. Tímto není myšleno, aby byly zavrhnuty myšlenky pocházející z jiného než domácího prostředí, ale soustředění se na primárně na místní literaturu, místní umělecká díla, atp. „Jedině vycházejíce z této své vlastní historické situace, ze svých vlastních kulturních možností, můžeme však pojmout do svého vzdělanostního systému kulturní výboje cizí a dovedeme dát svému vlastnímu životu smysl hlubší, rozsáhlejší.“ (Patočka, 1997, s. 47)

Patočka potvrzuje vychovatelovu dominanci nad vychovancem následujícími slovy: „Vychovatel má naprostou převahu ve výchovném procesu. Jeho autorita, jeho moc je v naprosté převaze vůči samočinnosti vychovancově. Ta se rozvíjí jen v omezené míře. Vzdělanost není nic jiného nežli svobodné přijetí společností akceptovaných, ve společnosti již žijících cílů, jež životu dodávají smysl, a znakem skutečné vzdělanosti je spolutvorba na nich. Například: chápající účast na kulturním

životě.“ (Patočka, 1997, s. 48 - 49) I když, jak tvrdí Patočka, má vychovatel ve výchovném procesu zcela zřejmou převahu, tak by neměl svého postavení nikdy zneužívat. Pedagog by měl být v očích vychovancových přirozenou autoritou. Zároveň by však měl dát vychovanci jasně najevo, že usiluje o vzájemnou spolupráci mezi ním a vychovancem.

„Vychování je určitá typická situace, a to situace, které jsou účastna aspoň dvě lidská individua. Je to situace ne izolovaného individua, nýbrž individuí, které stojí v kontaktu. Ta individua jsou vychovanec a vychovatel. Situace je to dojitá, jiná je situace vychovatelova a jiná vychovancova.“ (Patočka, 1997, s. 51) Vychovatelova situace je charakteristická především emocemi, například: jistá emocionální příprava, pohotovost (elán). Podstatnou roli má v životě vychovatelově elán. Pokud by elán chyběl ve vychovatelově životě, vznikl by negativní fenomén; tedy vzor špatného vychovatele. „Ve vychovateli musí být něco takového, pozitivní elán k tomu, co životu dává smysl, co život korunuje, Prožití nějakého smyslu, prožití toho, že například život pro bližního, že věda, náboženství, umění naplňují život, nesmí tedy u pozitivního typu vychovatelského přirozeně chybět.“ (Patočka, 1997, s. 52) Elán, který by měl být vychovatelovou přirozeností, se vyskytuje ve třech podobách: elán k prožití smyslu, ke společenství, s nímž se cítí spjat, a k vychovanci, který je konkrétním objektem jeho práce. Tyto tři situace jsou esenciální pro vznik pozitivního vychovatelského fenoménu. Další situací, která by měla být nedílnou součástí vychovatelova života, je pochopení, že člověk nemůže dojít cíle pouhou náhodou. Podstatné je si uvědomit, že za dosaženým cílem stojí spousta námahy, síl; že je to jakýsi životní výboj, jež předpokládá napětí, které musí vychovatel vyvinout.

Patočka (1997, s. 54) předpokládá, že vychovanec bude pasivní a že se vychovateli poddá. Pokud má výchova probíhat správně, je nutné, aby mezi vychovatelem a vychovancem nastal moment autority. Momentem autority je chápán jako nepoměr mezi vychovatelem a vychovancem, kdy vychovanec vzhlíží k vychovateli. Velmi důležité je, aby si vychovanec uvědomoval, že vychovanec je elementem pozitivním, který vychovance usměřňuje to správnou cestou. Dalším předpokladem kvalitní výchovy je to, aby vychovatel a vychovanec došli

k vzájemnému porozumění. Vychovanec musí vědět, že mu vychovatel rozumí, že ho chápe a je mu plně k dispozici. „V případě zdárného procesu musí potom dojít k tomu, že tento směr zdůlí vzhůru, který vychovanec ve svém poměru k vychovateli prožívá, se stane praktickým, že totiž vznikne elán u vychovance, aby vzestoupil k tomu, k čemu vychovatel poukazuje a nabádá.“ (Patočka, 1997, s. 54)

Podle Patočky (1997, s. 59) je pro vychovatele velmi důležité si uvědomit: „Ve výchovné situaci existuje určitá mez, za kterou nelze, ať se namáháme svými čistě racionálními prostředky, metodikou, aplikací psychologie a všech možných prostředků vědeckých.“

3.12.3 Kulturně výchovné ideje

Patočka (1997, s. 60) pojímá kulturně výchovné ideje jako soubor cílů, ke kterým musí výchova a vzdělání směřovat. Jednou z nejzákladnějších idejí je svoboda. Touto svobodou je myšlena snaha stanovit samotné možnosti člověka. Dle Patočky je pro člověka svoboda podstatná z hlediska možnosti se samostatně rozhodnout, z hlediska, že má člověk vlastní moc, nad kterou má kontrolu. Člověk doslova touží autonomně a svobodně žít. „Rozhodnutí o vlastním životě, o jeho smyslu a jeho hloubce spočívá v našich rukou, v rukou každého jednotlivce, nemůže mu být žádným způsobem vzato. Svoboda vnitřní není jenom nějaký fakt, nýbrž úkol každého jedince, a to úkol pravdivého života, života v pravdě podle svých možností. Tudíž svoboda každého člověka znamená něco jiného. Liší se podle okolností, do kterých je člověka postaven, liší se podle možností, které člověk má. Nikdy nelze člověka posuzovat izolovaně od okolností, v nichž stojí.“ (Patočka, 1997, s. 61)

Patočka se jednoznačně staví za to, aby se každému občanu našeho státu dostalo co nejvyššího vzdělání. Odůvodňuje to takto: „Život vzdělaný, tj. život vpravdě svobodný, se neodehrává pouze v konečnu, že v něm nejsou přítomny toliko naše malé, ryze lidské impulsy, nýbrž že vyžaduje vyrovnání s tím, co je více než každá

věc jednotlivá a konečná. Že je tedy sám jakýmsi poukazem, že člověk není pouze kusem přírody, že není v tomto smyslu bytostí konečnou.“ (Patočka, 1997, s. 65)

4. Využití životního osudu osoby Jana Patočky a jeho filosofie ve výuce OV a ZSV

Ivan Dubský (1997, s. 48) vzpomíná na Patočkovy přednášky takto: „Být přítomen Patočkově přednášce bylo událostí. Každý, třeba všemu nerozuměl, byl Patočkovým výkladem v pravém slova smyslu uchvácen; byl vtažen do proudu myšlení, do něčeho pro studenta zvyklého učebnicovému přemílání naprosto neobvyklého, nového a proto i znepokojujícího a pro mnohé ztísňujícího. Bylo zřejmé, že ten, který přednáší, není běžným docentem, tj. na univerzitě učícím. Viděl jsem před sebou filosofa. S podobným zážitkem jsem se při poslechu ostatních profesorů nesetkal.“ Bylo by tedy příhodné využít takového potencionálu, jaký se ukrývá v Patočkových přednáškách, v hodinách občanské výchovy a základů společenských věd. Z dostupných audio záznamů z Patočkových přednášek by mohli především studenti středních škol a gymnázií čerpat užitečné myšlenky. Učitelé by tak mohli studentům prostřednictvím těchto nahrávek předložit autentické studijní materiály.

Ivan Dubský (1997, s. 50) se jakožto student Jana Patočky vyjadřuje k jeho seminářům následovně: „Patočkovým cílem bylo nechat hovořit sám text, který byl nanejvýš instancí, která samozřejmě stála i nad učícím. Text nebyl tedy cílem, ale prostředkem dospět k věci, která nás sama oslovuje. Vedl nás ke zkušenosti myšlení.“ Dle mého názoru právě takovýto styl učení chybí v českém školství. Žáci a studenti nejsou vedeni k tomu, aby sami přemýšleli a snažili se najít podstatu věci samostatně. Spíše jim jsou myšlenky předkládány k pouhému nastudování. Toto žáky a studenty velice svazuje v samostatném myšlení, nejsou kreativní a obtížně si tvoří vlastní názor na konkrétní témata.

Palouš (1991, s. 107) ve své publikaci K filosofii výchovy definuje smysl obecné školy následovně: „Základním smyslem obecné školy je přece pěstění a povzbuzování jedinečné odpovědnosti občana za celkovost. Jedinečné: žádný člověk se nevzdá svého osobního, autentického politického života; je jedincem a svou

jedinečnost ctí nikoli jako omezenou svéhlavost, nýbrž jako věrnost té pravdě, kterou skutečně nahlíží a ji bedlivě šetří, neklame, nepředstírá; to, co veřejně hlásá a zastává, je upřímně a niterně pravdivé – i když pochopitelně jen jeho náhledem. Toto své skýtá jiným.“ Právě tato definice vystihuje nejen smysl obecné školy, ale především i její poslání. Palouš takto zachytil podstatu výuky v předmětu občanská výchova a základy společenských věd. Mimo jiné by měla být podstatnou součástí výuky orientace na český národ, posilování české pospolitosti, zvyšování národního sebevědomí a vedení k životu v pravdě, tedy k morálnímu životu. To vše v rámci racionality, morality a s oproštěním se od všech xenofobních myšlenek a názorů. Právě taková osobnost, jakou Jan Patočka bezesporu byl a je, je výjimečným a následováním hodným příkladem. Dle mého názoru je osoba Jana Patočky v hodinách občanské výchovy a základů společenských věd často neprávem přehlížena. A pokud ne přehlížena, rozhodně jí není věnována adekvátní pozornost. Záhodno by bylo i zařazení této osobnosti i do výuky soudobých českých dějin v hodinách dějepisu a historie. Je to právě osoba Jan Patočky a jeho myšlenky, které mají žáků a studentům hodně co nabídnout.

Jan Patočka nahlíží na filozofii a na pedagogiku takto, „Filosofie je schopnost uvažovat, zachycovat to, co celku života dominuje, co mu dává smysl. Pedagogika jako nauka o výchově má však vždycky za předpoklad určitou ideu smyslu života. Úkolem filosofie, je podat celkový výklad, klíč k smyslu světa a života. Pedagogika jakožto nauka o výchově nutně předpokládá určitý celkový smysl života, musí tudíž brát ohled, musí být jistým způsobem založena na té nauce, která se zabývá problémy, jež se smyslem života a světa souvisejí.“ (Patočka, 1997, s. 13-14) Dle Patočky (1997, s. 18) vzniká pedagogika ve chvíli, kdy výchova již není něčím neuvědomělým a přirozeným, ale stává se problémem.

Hájek vyzdvihuje Patočkovy osobní hodnoty následovně, „V konkrétních situacích jako člověk, jako příslušník svého národa a občan svého národa a občan svého státu, dbal však vždy hlasu svědomí a stál za názory, které považoval za mravně správné. Ve všech obdobích tísně podporuje postižené spoluobčany a platí za to ve zlých dobách nejistotou svého postavení, rizikem a skutečností sociálního

postižení vlastní rodiny a sebe sama. Postih však pro něj nebyl nikdy argumentem. Svému oboru, své "specializaci" - filozofii, zůstal vždy věrný. Po celý svůj život považoval za svoji základní určenost nezpronevěřit se svému povolání. Nebyl netečný k věcem lidské pospolitosti, nevztahoval se k nim však jako politik, nýbrž jako ten, kdo je respektuje jako jeden z hlavních filosofických problémů.“ (Hájek, 2013)

Gymnaziální vzdělání je pro českou inteligenci základním pilířem. Balada jej charakterizuje těmito slovy, „Gymnázium má vytvářet náročné a motivující studijní prostředí, v němž žáci musí mít dostatek příležitostí osvojit si stanovenou úroveň klíčových kompetencí, tzn. osvojit si některé důležité vědomosti, dovednosti, postoje a hodnoty a dokázat je využívat v osobním, občanském i profesním životě. Smyslem vzdělávání na gymnáziu není předat žákům co největší objem dílčích poznatků, fakt a dat, ale vybavit je systematickou a vyváženou strukturou vědění, naučit je zařazovat informace do smysluplného kontextu životní praxe a motivovat je k tomu, aby chtěli své vědomosti a dovednosti po celý život dále rozvíjet. Vzdělání by mělo cíleně směřovat k rozvíjení schopnosti žáků vzájemně propojovat nabyté vědomosti a dovednosti.“ (Balada, 2007, s. 8)

Patočka se vždy snažil o to, aby byla v žácích, studentech a lidech vůbec, byla podporována idea silného národního sebeuvědomění a silné národní pospolitosti. Hodně úsilí věnoval tomu, aby vzbudil v lidech pocit hrdosti a sounáležitosti k českému národu. Jako nejlogičtější způsob jak zlepšit postoj lidí k vlastnímu státu považoval výchovu. „Vychovávat s ideou národní na očích je možno ve všech společenských vrstvách, je možno na všech stupních, na elementárním jako na nejvyšším, jenomže vždycky jiným způsobem, s jiným bohatstvím a s jinou hloubkou. Národní ideál a národní myšlenka jakožto centrum smyslu, kolem něhož se krystalizuje celý výchovný proces, není tu pojata jako něco exkluzivního, jako něco stojícího v protikladu proti myšlence lidského společenství vůbec, že národní myšlenka je jenom určitým vyformováním, jistým zvláštním útvarem myšlenky lidského společenství.“ (Patočka, 1997, s. 46)

Velmi zajímavá je Patočkova interpretace dějin. Ta by s jistotou byla mohla hrát důležitější roli ve výuce OV a ZSV. Jde především interpretaci češství z období husitských válek. Při výkladu by bylo vhodné zdůraznit mravnost, kterou se vyznačovali husité, a také hrdost s jakou se stavěli za češství. Tento výklad je nutné podat s jistým nadhledem nad celým husitským hnutím a především je nutné, aby byli žáci s tímto historickým obdobím seznámeni objektivně. Považuji za důležité, aby se v dnešním školství prohloubilo povědomí o našem národu a zvýšilo se naše národní sebevědomí. Naši občané by měli být patřičně hrdí na to, že jsou Češi. Taková to výuka by samozřejmě neměla (a nesměla) směřovat k nějakému radikalismu, měla by pouze probudit zdravý pocit sounáležitosti k českému národu mezi studenty.

Patočka (1991, s. 5 – 6) uvádí: „Význam filosofického paralelizování bychom viděli v tom, že nás učí vidět problémy z různých stran, varovat se úzkého dogmatu, vžít se do různých osobních atmosfér a sledovat důvody filosofických zacílení.“ Patočka tímto výrokem varoval před určitým zaslepením společnosti. Byl zcela otevřeně proti dogmatismu. Přál si, aby česká společnost byla společenstvím lidí tolerantních, liberálních, otevřeným novým názorům a především společenstvím lidí bez jakýchkoli předsudků. Přál si, aby čeští žáci a studenti byli vychováváni s možností utvořit si svůj vlastní názor a ne, aby jim byl něčí názor důsledně vštěpovat. Zastával názor, že lidi mají žít s očima dokořán, absorbovat veškeré podněty a ty pak následně filtrovat na ty prospěšné a na ty neprospěšné.

Využití Jana Patočky najdeme i v hodinách s politologickou tematikou. Osoby Jana Patočky v politologicky zaměřených hodinách může být velmi přínosná a to především ve spojení Jana Patočky s Chartou 77. Velkou hodnotu by pro studenty mělo seznámení s celým disidentským hnutím a jejich aktivitami proti tehdejšímu komunistickému režimu. Jak uvádí Eric Manton (Patočka, 2007, s. 70) „Už samotný dramatický disidentský konec Patočkova života stojí za prostudování jeho filosofie. Pokud se na to podíváme blíže, zjistíme, že tyto disidentské aktivity nebyly pouhou reakcí na tehdejší politickou situaci, ale že vycházely z jádra Patočkovy filosofie.“

4.1 Zařazení Jana Patočky do systému RVP ZV

Tématika, jež se týká osoby Jana Patočky, by měla být dle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání zařazena do vzdělávací oblasti Člověk a společnost, Výchova k občanství. Výuka zaměřená na osobu Jana Patočky by měla být vyučována na druhém stupni základní škol. V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (2007, s. 12) je podstata základního vzdělávání charakterizována takto, „V průběhu základního vzdělávání žáci postupně získávají takové kvality osobnosti, které jim umožní pokračovat ve studiu, zdokonalovat se ve zvolené profesi a během celého života se dále vzdělávat a podle svých možností aktivně podílet na životě společnosti. Základní vzdělávání má žákům pomoci utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělávání orientovaného zejména na situace blízké životu na praktické jednání.“ Právě proto by osoba Jana Patočky neměla být opomíjena a bylo by vhodné ji zařadit i do hodin občanské výuky na druhém stupni základních škol, především do vyšších ročníků. Tedy do ročníků, které již mají základní povědomí o historických událostech 20. století na území v tehdejšího Československa, jelikož právě do tohoto období a na toto území můžeme zařadit Patočkovu působnost.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (2007, s. 14) jsou vymezeny klíčové kompetence, jež by měl žák dosáhnout, a jejich podstata. „Smyslem a cílem vzdělávání je vybavit všechny žáky souborem klíčových kompetencí na úrovni, která je pro ně dosažitelná, a připravit je tak na další vzdělávání a uplatnění ve společnosti. Úroveň klíčových kompetencí, které žáci dosáhnou na konci základního vzdělávání, nelze ještě považovat za ukončenou, ale získané klíčové kompetence tvoří neopomenutelný základ žáka pro celoživotní učení, vstup do života a do pracovního procesu.“ Je jisté, že hodiny zaměřené na osobu Jana Patočky by rozvíjely všechny kompetence, avšak zejména by šlo o kompetence následující: občanské, sociální a pracovní.

Podstatou kompetencí sociálních a pracovních je podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (2007, s. 16) především to, že žák je schopen

vyjádřit svůj názor v diskuzi i k debatě, je ochotný efektivně spolupracovat s ostatními při řešení různých úkolů a zamýšlí se nad názory druhých a z těchto názorů čerpá jisté poučení. Dále je žák schopen přemýšlet o sobě samém pozitivně a utvářet si tak sebedůvěru v sebe sama, je schopen ovládat své jednání natolik, že jeho myšlení dospěje k pocitu sebeúcty. Pokud jde o občanské kompetence, žák na konci základního vzdělávání „respektuje přesvědčení druhých lidí, váží si jejich vnitřních hodnot, je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí. Chápe základní principy, na nichž spočívají zákony a společenské normy, je si vědom svých práv a povinností ve škole i mimo školu. Respektuje, chrání a ocení naše tradice a kulturní i historické dědictví, projevuje pozitivní postoj k uměleckým dílům, smysl pro kulturu a tvořivost, aktivně se zapojuje do kulturního dění a sportovních aktivit.“ (RVPZV, 2007, s. 16) Učitelé by při předávání znalostí mohli vycházet z historických událostí dané doby a z činů, které během svého života Jan Patočka vykonal. Jako věc fundamentální považují Patočkovy díla. Učitelé by měli podložit výuku především literaturou, z jeho děl bych jmenoval hlavně *Filosofii výchovy* a *Co jsou Češi?* Výuka, s již zmiňovanou tematikou, by byla zařazena do vzdělávací oblasti Člověk a společnost, do vzdělávacího oboru Výchova k občanství s přesahem do vzdělávacího oboru Dějepis.

Vzdělávací oblast Člověk a společnost je podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (2007, s. 43) charakterizována následovně, „Vzdělávací oblast Člověk a společnost v základním vzdělávání vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi potřebnými pro jeho aktivní zapojení do života demokratické společnosti. Vzdělávání směřuje k tomu, aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech. Seznamuje žáky s vývojem společnosti a s důležitými společenskými jevy a procesy, které se promítají do každodenního života a mají vliv na utváření společenského klimatu. Zaměřuje se na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí přináležitosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a podporuje přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa bodována. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací

oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extrémistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.“ Právě zmíněné termíny jako aktivní zapojení do demokratického života, přináležitost k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu, demokratická Evropa a prevence extrémistických postojů, by dokázala výuka o Janu Patočkovi zcela jistě obsáhnout. Jak již bylo zmíněno, Patočka ve svých dílech a myšlenkách vyžadoval, aby člověk myslícího otevřeně a zcela otevřeného názoru jiným. Při prezentaci těchto myšlenek by žáci zcela jistě značně obohateni.

Při detailnějším prostudování Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (2007, s. 43) nalezneme podrobnou charakteristiku vzdělávacího oboru Výchova k občanství: „Se zaměřuje na vytváření kvalit, které souvisejí s orientací žáků v sociální realitě a s jejich začleňováním do různých společenských vztahů a vazeb. Otevírá cestu k realistickému sebepoznání a poznávání osobnosti druhých lidí a k pochopení vlastního jednání i jednání druhých lidí v kontextu různých životních situací. Seznamuje žáky se vztahy v rodině a širších společenstvích, s hospodářským životem, činnostmi důležitých politických institucí a orgánů a s možnými způsoby zapojení jednotlivců do občanského života. Učí žáky respektovat a uplatňovat mravní principy a pravidla společenského soužití a přebírat odpovědnost za vlastní názory, chování a jednání i jejich důsledky. Rozvíjí občanské a právní vědomí žáků, posiluje smysl jednotlivců pro osobní i občanskou odpovědnost a motivuje žáky k aktivní účasti na životě demokratické společnosti.“ Právem by tedy měl být Jan Patočka zmiňován v hodinách Výchovy k občanství jako bojovník za demokracii, pravdu a především jako přední český filozof. Žiji v přesvědčení, že právě Patočkovy činy a myšlenky by žáky motivovaly k aktivní participaci v demokratické společnosti. Co se týká učiva, by jistě měl být Jan Patočka zmiňován v hodinách zaměřených na naši vlast (pojem vlasti a vlastenectví, významné osobnosti, významné dny), zásady lidského soužití (morálka a mravnost) či na principy demokracie. Nad to by bylo vhodné zdůraznit důležitost rodiny. Správné fungování rodiny jako celku je jednou z nejdůležitějších hodnot v lidském životě. Patočkova osoba by mohla být použita v kontrastu se správným fungováním rodiny. On sám totiž rodině příliš času

nevěnoval a často preferoval svou práci. Žákům by tak mělo být vštípeno, že opomíjení rodiny může mít negativní, ba dokonce fatální následky.

Učivo s tematikou Jan Patočka by samozřejmě mělo být zařazeno i v průřezovém tématu Výchova demokratického občana. Mé přesvědčení je založeno na charakteristice tohoto průřezového tématu z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (2007, s. 93). „V obecné rovině představuje syntézu hodnot, a to spravedlnosti, tolerance a odpovědnosti, v konkrétní rovině pak především rozvoj kritického myšlení, vědomí svých práv a povinností a porozumění demokratickému uspořádání společnosti a demokratickým způsobům řešení konfliktů a problémů. Výchova demokratického občana má vybavit žáka základní úrovni občanské gramotnosti. Ta vyjadřuje způsobilost orientovat se ve složitostech, problémech a konfliktech otevřené, demokratické a pluralitní společnosti. Její získání má umožnit žákovi konstruktivně řešit problémy se zachováním své lidské důstojnosti, respektem k druhým, ohledem na zájem celku, s vědomím svých práv a povinností, svobod a odpovědností, s uplatňováním zásad slušné komunikace a demokratických způsobů řešení.“

4.2 Zařazení Jana Patočky do systému RVP G

Výuku zaměřenou na osobu Jana Patočky bych podle Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia zařadil do vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Jelikož se obsahy jednotlivých vzdělávacích oblastí často prolínají, uvažoval bych o zařazení učiva i do vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace. Podle Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia (2007, s. 12) by měli být žáci nabyté vědomosti schopni využít při komplexnějších myšlenkových procesech a v praktických činnostech. Výsledky takového vzdělávání by měly být využitelné v reálném životě i případně v dalším studiu.

„Předpokládá se, že další nebo náročnější očekávané výstupy a širší rozsah učiva si stanoví škola sama ve svém školním vzdělávacím programu (například vzhledem

ke své profilaci nebo k podobě profilové části maturitní zkoušky).“ (Balada, 2007, s. 12) Rozhodně bych navrhol, aby výuka zaměřená na osobu Jana Patočky byla v každém gymnaziálním Školním vzdělávacím programu zahrnuta. Dle mého názoru jsou naši žáci seznamováni s celou řadou významných zahraničních osobností. Neměli bychom ovšem opomíjet ani ty přední české osobnosti. Myslím si, že by mělo být našim českým osobnostem věnováno mnohem více prostoru než je tomu v současné době.

Vzdělávací oblast Člověk a společnost je podle Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia charakterizována takto: „Vzdělávací oblast Člověk a společnost využívá společenskovední poznatky získané v základním vzdělávání, rozvíjí je a učí žáky zpracovávat je v širším myšlenkovém systému. Její součástí jsou i zcela nové obsahové prvky, jejichž pochopení je podmíněné rozvinutější myšlenkovou činností a praktickou zkušeností žáka gymnázia. Žáci se učí kriticky reflektovat společenskou skutečnost, posuzovat různé přístupy k řešení problémů každodenní praxe a aplikovat poznatky do současnosti. Rozvíjeny jsou důležité myšlenkové operace, praktické dovednosti a vědomí vlastní identity žáka. Oblast přispívá k utváření historického vědomí, k uchování kontinuity tradičních hodnot naší civilizace a k občanskému vzdělávání mládeže. Posiluje respekt k základním principům demokracie a připravuje žáky na odpovědný občanský život v demokratické společnosti v souladu s principy udržitelného rozvoje. Podporuje vědomí neopakovatelnosti a jedinečnosti života, významu lidské důstojnosti a úcty k výtvarům lidského ducha minulých generací i současnosti.“ (Balada, 2007, s. 38) Samotná výuka by byla zařazena do oboru Občanský a společensko-vědní základ.

„Pro úspěšnou realizaci vzdělávání na gymnáziu v pojetí RVP G je nutné, aby škola usilovala o zajištění optimálních podmínek (materiálních, personálních, pedagogicko-psychologických, psychosociálních, hygienických a organizačních). Východiskem pro formulování souborů těchto podmínek jsou platné legislativní normy pro školská zařízení.“ (Balada, 2007, s. 93) Balada takto ve stručnosti shrnuje nejpodstatnější složky, které by měly vést k naplnění plnohodnotného vzdělávání na gymnáziích.

V první řadě by studentům měl být prezentován Patočka, jakožto významná osobnost české filosofie. Z pohledu do minulosti se jeví jeho působení v Chartě 77 jako dokonalý morální a občanský krok. V hodinách společenských věd by měl být kladen důraz na interpretaci Patočkovy morálky. Velmi zajímavé je také jeho přístup k výchově. Neméně důležitý Patočkův přístup k vědě a technice. Studenti by měli být schopni rozumět souvislostem v tehdejší komunistickém režimu s ohledem na roli Charty 77 a chápat vývoj společnosti.

Dále by studium Patočkova života a jeho prací mohlo studentům pomoci v „chápaní současnosti v kontextu minulosti a budoucnosti, k vnímání společenské skutečnosti v minulosti jako souhrnu příkladů modelových společenských situací a vzorů lidského chování a jednání v nejrůznějších situacích.“ (Balada, 2007, s. 39)

Patočkův přínos můžeme najít implementovaný v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnázia a to ve schopnosti „upevnit pocit odpovědnosti za sebe jako jednotlivce i jako člena určitého společenství, k rozvíjení zralých forem soužití s druhými lidmi a ochoty podílet se na veřejném životě svého státu; uplatňování partnerských přístupů při spolupráci; osvojování demokratických principů v mezilidské komunikaci, k rozvíjení schopnosti diskutovat o veřejných záležitostech, rozpoznávat manipulativní strategie, zaujímat vlastní stanoviska a kritické postoje ke společenským a společenskovedním záležitostem, věcně (nepředpojatě) argumentovat, využívat historické argumentace na podporu pozitivních občanských postojů; rozvíjení a kultivaci vědomí osobní, lokální, národní, evropské i globální identity.“ (Balada, 2007, s. 39)

5. Závěr

Přestože neměl Patočka dostatečný prostor pro realizaci své práce, dokázal ovlivnit celou řadu lidí, nejenom svými myšlenkami, ale také svými činy. Především jeho životní filosofie, čili život v pravdě, by měly být pro celou lidskou společnost samozřejmým morálním pravidlem.

Rozebrána byla částečně i Patočkova habilitační práce *Přirozený svět* jako filosofický problém. Mým cílem bylo objasnit Patočkovu subjektivní koncepci péče o duši a uvést, že samotná péče o duši vede k ovládnutí sebe sama. Vyličena byla také v další kapitole podstat díla *Negativní platonismus*. Mimo to byly nastíněny i další filosofické problémy, tj. věda a technika v Patočkových dílech, Patočkovo pojetí morálky a Kacířské eseje.

V následujících kapitolách bylo přiblíženo Patočkovo pojetí češství. Zda bylo popsáno to, jakým způsobem historické události ovlivnili českou národní identitu a sebevědomí. Jsou zde uvedeny také alternativy k dějinným událostem a to, jak by pozměněná historie ovlivnila českou národní identitu.

Jan Patočka považoval vzdělání za duševní pohyb. Pohyb je myšlen jakožto posun ve vývoji člověka a posune je myšleno vzdělání. Člověk se tedy při svém vývoji vzdělává. Dle Patočky se od kvality výchovy odvíjí jedincův smysl života. Klíčovým termínem v jeho filosofii výchovy je formace. Výchovou se rozumí formování individua, které je tak procesem výchovy tvarováno do určité podoby. Na formaci se podílí primárně dva subjekty, vychovatel a vychovanec. Vychovatelova role spočívá v tom, že vychovancovi předává (pohyb) informace, které jsou pro jeho život zásadní. Výchova by měla dle Patočky směřovat člověka k samočinnosti a z individua by měla vytvořit jistý originál. Zároveň by měla člověku pomoci najít životní cestu.

Poslední kapitola pojednává o využití osoby Jana Patočky a jeho myšlenek ve výuce občanské výchovy a základů společenských věd. Výuka založená na osobě

Jana Patočky se jeví jako zcela zásadní. Žáci a studenti musí získat alespoň základní vědomosti o předním českém filosofovi. Především se jedná o hodiny s politologickou a filosofickou tematikou. Studenti mohou být prostřednictvím Patočky obeznámeni s podstatou Charty 77. Zároveň tak mohou být zasvěceni do tehdejší politické situace. Pro studenty gymnázií je mimo Patočkova filosofického myšlení vhodné i jeho pojetí výchovy. To může být zařazeno do hodin, v nichž se studenti budou seznamovat s pedagogikou.

6 Prameny a literatura

- BALADA, J. a kol. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha: VÚP, 2007. 100 s. ISBN 978-80-87000-11-3
- BLECHA, I. A kol. *Filosofický slovník*. Olomouc: FIN, 1995. 479 s. ISBN 80-7182-014-8
- BLECHA, I. a kol. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4
- BLECHA, I. *Jan Patočka*. Olomouc: Votobia, 1997. 241 s. ISBN 80-7198-287-3
- BRUGGER, W. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994. 640 s. ISBN 80-206-0409-X
- DAVID, R. *Politologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. 458 s. ISBN 80-7182-162-4
- DUBSKÝ, I. *Filosof Jan Patočka*. Praha: OIKOYMENH, 1997. 63 s. ISBN 80-86005-37-2
- DUROZOI, G. ROUSSEL, A. *Filozofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5
- GABRIEL, J. a kol. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 697 s. ISBN 80-210-1840-2
- HEJNA, D. *Člověk, pohyb a svět v Patočkově filosofii*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2004. 147 s. ISBN 80-7044-568-8
- CHVATÍK, I. a kol. *Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie*. Praha: FILOSOFIA, 2009. 558 s. ISBN 978-80-7007-311-7
- KOHÁK, E. *Jan Patočka: Filosofický životopis*. Praha: H&H, 1993. 185 s. ISBN 80-85787-21-0
- MAŇÁK, J. a kol. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. 134 s. ISBN 80-2103802-0
- PALOUŠ, R. *K filosofii výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 117 s. ISBN 80-04-25390-3
- PATOČKA, J. *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. 416 s.
- PATOČKA, J. *Co jsou Češi?* Praha: Panorama, 1992. 237 s. ISBN 80-7038-278-3
- PATOČKA, J. *Češi 1*. Praha: OIKOYMENH, 2006. 901 s. ISBN 80-7298-181-1

- PATOČKA, J. *Evropa a doba poevropská*. Praha: Lidové noviny, 1992. 116 s. ISBN 80-7106-017-8
- PATOČKA, J. *Evropa a doba proevropská*. Praha: Lidové noviny, 1992. 115 s. ISBN 80-7106-017-8
- PATOČKA, J. *Filosofie výchovy*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997. 66 s. ISSN 0862-4461
- PATOČKA, J. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: OIKOYMENH, 2007. 135 s. ISBN 978-80-7298-275-2
- PATOČKA, J. *Negativní platonismus*. Praha: OIKOYMENH, 2007. 71 s. ISBN 978-80-7298-273-8
- PATOČKA, J. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Orient, 1992. 288 s. ISBN 80-202-0365-6
- PATOČKA, J. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha, OIKOYMENH, 1995. 203 s. ISBN 80-85241-90-0
- PATOČKA, J. *Tři studie o Masarykovi*. Praha: Mladá fronta, 1991. 136 s. ISBN 80-204-0142-3
- PATOČKA, J. *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003. 188 s. ISBN 80-7298-064-5
- PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8
- SOUBIGOU, A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha: Paseka, 2004. 456 s. ISBN 80-7185-679-7
- VONKOVÁ, E. *Jan Patočka, Češi a Evropa*. 1. vyd. Recenz. J. Zouhar a P. Jemelka. Brno: Masarykova Univerzita, 2000. 119. S. ISBN 80-210-24883-6

Cizojazyčné zdroje

- PATOČKA, J. *Living in Problematicity*. Praha: OIKOYMENH, 2007. 79 s. ISBN 978-80-7298-279-0
- TUCKER, A. *The Philosophy and Politics of Czech Dissidence from Patočka to Havel*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2001. 312 s. ISBN 978-0822957287

Elektronické zdroje

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (se změnami k 1. 9. 2010). [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s. [cit. 2013-10-14]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

DOT. ČTK. *Profesoru Patočkovi se stala Charta 77 osudnou* [video, online]. 2012, 2012-03-13 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/168006-profesoru-patockovi-se-stala-charta-77-osudnou/>>

Jan Patočka [video, online]. Česká televize, 2007, [cit. 2013-04-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10178281557-jan-patocka/207542155980002/>>

Hájek, J. *Charta 77 – nekrolog k úmrtí prof. Jana Patočky*. Totalita [online] 2007, [cit. 2013-03-23]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_patockaj_01.php>

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Jan Hořejší
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Životní peripetie filozofa Jana Patočky
Název v angličtině:	Life's Peripetia of philosopher Jan Patočka
Anotace práce:	Tato práce nastiňuje základní fakta ze života filozofa Jana Patočky. Dále je zaměřena na základní myšlenky Patočkovy filozofie. Prostor je věnován filozofii výchovy. Práce naznačuje za pomoci Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia a Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání možnost a potřebu zařazení osoby Jana Patočky do výuky. Tato práce také pojednává o Patočkových rozborech myšlenek Jana Ámose Komenského a Tomáš Garrigua Masaryka.
Klíčová slova:	Jan Patočka, morálka, výchova, pedagogika, přirozený svět, Charta 77, negativní platonismus, Jan Ámos Komenský, češství, Tomáš Garrigue Masaryk, kultura, význam filozofie
Anotace v angličtině:	This work outlines the basic facts of Jan Patočka's life. It's also aimed at basic thoughts of Patočka's philosophy. Some space is dedicated to the philosophy of education. The work indicate with the help of General Educational Programme for grammar schools and General Educational Programme for primary education the possibility and necessity of inclusion

	Jan Patočka's themes in education. This work also deal with Patočka's analyse sof Jan Ámos Komenský's and Tomáš Garrigue Masaryk's thoughts.
Klíčová slova v angličtině:	Jan Patočka, Morality, Education, Pedagogy, Natural World, Charter 77, Negative Platonism, Jan Ámos Komenský, Czechness, Tomáš Garrigue Masaryk, Culture, Importance of Philosophy
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	79 s. (160 640 znaků)
Jazyk práce:	Čeština